

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVIVA

Č L A N K I

B. BORKO: Odhod dr. Eduarda Beneša // **L. ČERMELJ:**
Naša knjiga in revija v Julijski krajini // **DR. ING. NA-**
GODE: Naše glavne komunikacije in mednarodni tranzit

O B Z O R N I K

Monakovska metoda (Dr. B. Vrčon) // Notranjepolitični pre-
gled (Verko) // Razstava slovenske knjige ob dvajsetletnici
Jugoslavije (Inko)

P O R O Č I L A

Socialni boj proti raku v francoski, nemški in slovenski misel-
nosti (Z) Dr. A. Breclj: Ob viru življenja (Dr. A. Z.) // Prav-
niški kongres 1938 (S B)

IV. OKTOBER-NOVEMBER 10-11.

Kulturna in
socialna revija

MISEL IN DELO

izhaja
mesečno

Redakcija 10-11. številke zaključena 24. oktobra 1938

*NAROČNINA: za celo leto 60 Din, za pol leta 30 Din,
za ino zemstvo: celoletno 90 Din. Poštnočekovni račun: 16.602*

Tisk jug. naprednih akad. starešin »Nasta« v Ljubljani, r. z. z o. z.

UPRAVA v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/I.

Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 322.

UREDNIŠKI ODBOR: dr. STOJAN BAJIČ, dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

*Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar*

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Sporočilo uredništva:

Kazalo za letošnji letnik izide kot priloga v januarskem
zvezku prihodnjega leta (1939.)

Uprava „MISLI IN DELA“

prosi cenjene naročnike da redno poravnavaajo naročnino.

ODHOD DR. EDUARDA BENEŠA

Petega oktobra 1938 je stopil s političnega prizorišča, na katerem se je odigravala pretresljiva tragedija malega naroda, eden izmed vodilnih akterjev srednjeevropske politike, češkoslovaški prezident dr. Eduard Beneš. Njegov odhod v zasebno življenje — po skoraj četrstoletnem intenzivnem političnem udejstvovanju — je bil posledica temeljnih sprememb ne le v strukturi države, ki jo je pomagal ustanoviti in na katere vodilno mesto ga je po svobodni odločitvi postavil narod, marveč tudi v vsej evropski politiki. Po monakovskem sporazumu je Klio obrnila nov list: incipit historia nova.

Češkoslovaška, kakršna je vstala iz razvalin Avstro-Ogrske in zaživela na pravni osnovi versajske mirovne pogodbe, je izginila v vrtincu zgodovine, preden je doživela dvajsetletnico. Nova država, ki jo organizirata češki in slovaški narod na razvalinah prejšnje državne stavbe, bo dobila nove meje in z njimi nove gospodarske in kulturne pogoje nadaljnjega obstoja. Včlenjena bo v povsem drugačni sistem srednje Evrope in evropskega političnega ravnovesja, postavljena pred docela nove naloge in prisiljena k takim mednarodnim odnosjem, ki bodo ustrezali njenemu novemu položaju in novim, težkim izkušnjam njenega naroda. Spričo te korenite spremembe je postala demisija predstavitelja stare državne koncepcije in iz nje izvirajočih političnih metod neizogibna posledica nove politične stvarnosti. Dr. Eduard Beneš ima preoster pogled za življenjsko realnost, da bi si v takih trenutkih delal kakršnekoli iluzije. V svojem poslovnem govoru je dejal: »Za prezidenta republike sem bil izvoljen v bistveno drugačnem času, zato sem se sedaj kot prepričan demokrat odločil, da odstopim... Treba je napraviti prosto pot, da se naš narod v miru in neovirano prilagodi novim razmeram.« Tudi v tem zadnjem, hamletsko tragičnem monologu na odprti sceni češke zgodovine, polni mučne napeitosti in katastrofalne razpoloženosti kakor po polomu na Beli gori, je dr. Beneš govoril mirno in stvarno, brez strasti in igralskih afektov, kakor je govoril v najsrečnejših dneh svoje velike kariere. Umaknil se je s prizorišča kot človek, ki se zaveda, da je storil svojo dolžnost in da si ne more nič očitati. Njegov odhod je imel nekaj tistega občudovanja vrednega miru in samozavesti, s katero sprejema ves češki narod trdote novega položaja, prepričan, da stoji pred zgodovino svetel in čist.

Odhod dr. Eduarda Beneša je bil zadnje dejanje v razvoju tiste politike, ki se je pričela l. 1914. z Masarykovim odhodom iz Avstro-Ogrske na nevtralna tla in pozneje v tabor nasprotnikov habsburške monarhije. Naša generacija, ki je preživela z zavestnim političnim odporom poslednja leta te države in z navdušenjem pozdravila njen razpad, odpirajoč slovanskim narodom nedogledne možnosti svobodnega razvoja v lastnih narodnih državah, je poslušala z melanholičnimi občutki poslovilni monolog velikega češkoslovaškega državnika. Saj se je z njim poslavljala dobršen del našega lastnega življenja, svet naših sanj in upov, naše vere in našega hrepenenja. To, kar je na eni najbolj eksponiranih točk Evrope predstavljal dr. Beneš, ni bilo samo češkoslovaška zadeva, marveč je bil cel sistem mišljenja in verovanja, spoznavanja in prepričanja, cel klobčič narodnih in človeških usod. Bridke posledice sprememb, ki so prisilile k umiku enega največjih voditeljev in ideologov srednjeevropske demokracije, so samo začetek procesa, ki mu ne more nihče doledati konca. Zato je bil odstop dr. Beneša mnogo več kakor zasebna ali strankarsko politična in celo narodna zadeva: bil je znak neke dobe, ki zahaja, ne da bi bilo videti, kakšno bo jutro novega dne. Odhod dr. Beneša ima v temni negotovosti, sredi viharja, ki trga zastave prejšnjega sveta, simbolni pomen. V sedanjih še vedno dramatičnih trenutkih ni ne časa ne razpoložnosti za razglabljanje in presojanje osebnih zadev. Film napetih dogodkov, ki se naglo vrti pred našimi osupnjenimi pogledi, ne pozna dram zasebnega življenja, saj gre za usodo celih narodov. Zato je tudi ostala neopažena osebna drama dr. Beneša, ki bo s svojo antično veličino nedvomno kdaj še dala snov tvornemu dramatiku.

Pomen dr. Eduarda Beneša za srednjeevropsko in evropsko politiko je tolikaj znan, da bi bilo v tem trenutku odveč, če bi se zadrževali pri najsplošnejših potezah njegove politične fiziognomije. Bil je eden izmed ustanoviteljev češkoslovaške republike. Najožji sodelavec in zvesti nadaljevalec T. G. Masaryka, odločen pristaš vsega idejnega kompleksa, ki ga predstavlja Društvo narodov, kateremu je bil nekaj časa tudi predsednik in v čigar okviru je uspešno reševal mnoge zamotane spore drugih narodov. Mali antanti je bil več ko samo soustanovitelj: veljal je za njenega ideologa, bil njen »spiritus agens et movens«. Sedemnajst let je vodil zunanjo politiko češkoslovaške republike in bil ne cela tri leta njen prezident. V teh odločilnih, napetih in mučnih treh letih so imeli zadnji meseci pasionski značaj: šel je s svojim narodom na Kalvarijo in izpil do dna kelih bridkosti. Ko je bil najbolj obmetavan z očitki, da je tiran, krvolok manjšin in vojni hujskač, je moral — naslonjen samo na svoj trpeči narod, ki se je še enkrat s čudovito disciplino in zvestobo strnil okrog njega, doživeti še to, da so njega in njegov narod zapustili in hudo užalili najmočnejši zavezniki. Tudi ženevska institucija, ki ji je bil toliko let prizadeven sode-

lavec, ni mogla nič storiti ne v njegovo obrambo in ne v varstvo njegovega naroda, saj se v svoji onemoglosti sama približuje razsulu. Tudi njo ugonablja ista sila, logika istega duha in tragika iste civilizacije, čije posledice so dobile v usodi dr. Beneša simbolično poosebljenje.

*

V teh zamračenih trenutkih, ko nam še vihrajo nad glavami zadnji udarci velike zgodovinske burje, ni mogoče dohledati, ali je sistem mišljenja in akcije, na katerega je naslanjal dr. Beneš več ko dvajset let svojo politiko, samo posunjen za nekaj časa na slepi tir, ali pa celo izrinjen in premagan. To vprašanje je odločilnega pomena za presojanje uspešnosti ali neuspešnosti, zmote ali pravilnosti politike T. G. Masaryka in njegovega vernega nadaljevalca dr. Eduarda Beneša. Kajti dejstvo je, da katastrofa Češkoslovaške ni izšla iz nje same, njen potresni center je bil drugod; predvsem pa je bil nje nastanek, razvoj in sedanji konec zvezan s celotnim idejnim in političnim sistemom humanitarne demokracije, z ideologijo socialnega in kulturnega napredka, z vsem tistim liberalizmom, ki je po evoluciji idealov francoske revolucije poprijemal na zapadu in pri večini osvobojenih narodov razvojne oblike socializma.

Dve osnovni tezi se spoprijemljeta v sedanjih vihnih dneh: dve tezi, ki ostajata druga drugi nujno antiteza in o katerih je dandanes še dokaj fantastična misel, da bosta ustvarili bodočo sintezo: Je to evolucionarna demokracija, podprta s humanitetnim pojmovanjem smisla človeškega osebnega in družbenega življenja in z druge strani totalitarna diktatura, ki se ne boji tudi revolucionarnih akcij in ki je podprta na eni skrajnosti z razredno-revolucionarnim pojmovanjem (boljševiški maksimalizem), na drugi skrajnosti pa z rasistično hierarhičnim pojmovanjem družbe, države in posameznika (etatistični maksimalizem, fašizem). Na križišču teh dveh tez se ločujejo svetovi; zdi se, da bo dinamizem totalitarne ideologije že v dohodnem času onemogočil sleherno nevtralizacijo in izsilil od posameznika in od narodov opredelitev za enega izmed teh svetov. Ni pa tudi nemogoče, da bo evolucionarna demokracija absorbirana po eni in drugi izmed nasprotujočih si totalitarnih ideologij in da se bo ves bodoči boj razvijal med revolucionarnim komunizmom in revolucionarnim fašizmom — brez vmesnih prehodov in nevtralnih pasov. Razlike med demokracijo liberalnega tipa in sistemi totalitarnih diktatur se nenehno poglobljajo in prehajajo k samim temeljem mišljenja in doživljanja sveta; izpreminja se celo pojmovni jezik in iste besede dobivajo v obeh taborih drugačen pomen, tako da otežkočajo pravilno medsebojno komunikacijo in koristno izmeno misli.

Dr. Eduard Beneš je po vzoru svojega učitelja T. G. Masaryka stal z vsem duhom in s polnim srcem na strani evolucionarne demokracije in humanitete. Bil je upravičeno prepričan, da izraža s tem osnovno razpo-

loženost ogromne večine svojega naroda, ki je po svobodni volji legaliziral njegovo politiko in mu dajal zanjo vsa pooblastila. Bil je nadalje prepričan, da je mogoče samo na teh idejah zgraditi novo Evropo in zgolj z njimi premagati ne samo nasprotja med poraženimi in zmagovalci, marveč tudi sam versajski mir, v katerem je videl prehodno pravno formo novega evropskega razvoja. Pri tem se dr. Beneš ni opiral samo na svoj narod, marveč tudi na zapadne demokracije, ki jim je ostal gentlemensko zvest do zadnjega. Kdor pozna njegove govore in članke, ve, da ni nikdar preziral geografičnega in zgodovinskega dejstva soseščine velikega nemškega naroda, ki ga je versajski mir le še bolj zedinil. Nikdar si ni zamišljal bodočnosti nove Evrope na trajnem ponižanju Nemčije, marveč na aktivnem sodelovanju svobodnega in demokratičnega nemškega naroda pri sporazumni ureditvi in pacifikaciji Evrope. Razvoj v Nemčiji je krenil iz vzrokov, ki je med njimi tudi nedosledna politika francoskih in angleških vlad nasproti weimarski Nemčiji, v drugo smer. Tej smeri se ideolog dr. Beneš ni mogel prilagoditi in če ni opazil odnosa dovolj uvaževal verjetnosti potresov, ki utegnejo odtod porušiti »versajsko ravnotežje« v Evropi, je njegova zmeta in odgovornost manjša, kakor je odgovornost zapadnih demokratičnih vlad, ki so same hotele imeti v Češkoslovaški steber svojega ravnotežja v srednji Evropi in so jo prav do zadnjega trenutka držale v šahu, ne da bi se zavedale vseh posledic novega razvoja v Nemčiji.

Neposredno po monakovskih sklepih so jeli v češki javnosti razpravljati o krivdi za poraz. Možje, ki so z avtoritativno besedo še nedavno govorili o važnosti historične Češkoslovaške za vzdrževanje evropskega političnega ravnotežja ter stali z vso odločnostjo za koncepcijo Masaryka in Beneša, so zdaj obrnili list. »Zgodovina ne pozna naivnejšega naroda in naivnejše politike, kakor je ta, ki smo jo uganjali v teh dvajsetih letih življenja naše države«, je pisal znani vojaško-politični publicist Stanislav Yester (»Lidové Noviny« 5. oktobra t. l.). »Ob svojih kaj malo realističnih predstavah o našem okolju in odnosih do njega smo si dovoljevali politiko, ki je najriskantnejša in najdražja, čeprav se je zdela junaška. Postavili smo se v službo ideološkega boja, posunili državo v fronto nekega svetovnega nazora. Bilo je to lepo, vendar močno nepraktično in naposled katastrofalno.«

Te besede, ki zvene kot ostra obsodba Masarykove in Beneševe politične koncepcije, je napisal znani vojaški publicist na dan demisije dr. Beneša: prav v tem je njihov pomen. Spremenjeno stališče pač ustreza katastrofalnemu razpoloženju duhov, vendar je značilno tudi samo po sebi. Politika je po Bismarckovi definiciji »umetnost mogočega« in to »mogoče« je bilo kajpak v prejšnjih letih vse kaj drugega kakor je v sedanjem položaju. Če je bila politika Masaryka in Beneša zgrajena na naivnosti in na ne-realnem presojanju prijateljskih in neprijateljskih narodov, kakor meni Stanislav Yester, tedaj se vprašujemo, kakšno ideologijo naj bi češkoslo-

vaška politika zavzela nasproti ofenzivni ideologiji totalitarnih držav? Ali naj bi se takoj postavila na sedanje stališče »katastrofalnih občutij«? Češkoslovaška je zrasla iz antiteze, ki jo je svet postavil imperializmu Nemčije in je morala pri vseh svojih političnih računih upoštevati stalni količnik zapadnih interesov na neokrnjenem obstoju Češkoslovaške. Preobrat v zadržanju narodov, ki še vedno predstavljajo zapadno demokracijo, je presenetil celo mnoge njihove vodilne ljudi. Realistična politika je politika verjetnostnih računov, ne pa preroške doglednosti.

Pri vsem tem pa se zdi bolj upravičen očitek, ki nujno izhaja iz sedanjega položaja: da sta bila Masaryk in Beneš v svojem pojmovanju politike preveč racionalistična, prevelika etika, trdovratna humanista in optimista. Prezrla sta pomen bioloških dejstev in vpliv podtalnih animaličnih sil, ki jih pokriva v narodih in posameznikih tenka skorja kulture in morale; nista poznala važnosti refleksov strahu in inertnosti udobja, ki včasih uravnavajo zadržanje množic v trenutkih usodnih odločitev. Državo sta pojmovala preveč enostransko, teoretično, rousseaujevsko in prezrla usodno nasprotje med vladanimi in vladajočimi, ki je psihološki vrelec vseh starih in novih diktatur. Nista se dovolj zavedala biološkega apetita narodov, sil, ki rasto iz občutja njihovega ponižanja, imperializma, ki izhaja iz same zavesti narodne moči in potrebe osvajanj, ki tembolj vznemirja domišljijo množic, čim tesneje postaja v njihovem etničnem in političnem prostoru. Masaryk se je nekoč posmehoval Gumpłowiczevi sociologiji, toda z zrelišča današnjih izkušenj se zdi Gumpłowiczeva razlaga družbe in države realnejša od Masarykove.

Primer Masaryka in Beneša je preznačilen za sedanjo dobo: Romantika, podprta z grobim materializmom, je zmagala nad klasičnim sistemom njunega mišljenja, voluntarizem triumfira nad racionalizmom, akcija nad idejo, nagonsko nad duhovnim, militanten politik nad politikom filozofofom. Toda kdo izmed nas si drzne obtožiti dva državnika, ki sta verovala v človeštvo, ker sta verovala v svoj narod, in ki sta bila prepričana o razumnem in dobrem, ker sta bila sama dobra in razumna? Vse zmote in posledice je treba prenesti na mnogo širši račun: na vso našo civilizacijo in kulturo, kakršna je zrasla iz francoske revolucije in njenih predhodnikov ter se oblikovala v devetnajstem stoletju vse do naših dni med tezami in antitezami najboljših duhov te dobe. Kaj bi moglo politike malih narodov pripraviti do tega, da zavržejo tiste ideale, ki edini varujejo pravico pred silo, slabotne pred močnimi?

Zgodovina ni nikak pravičen, mehanistično uravnan proces, marveč nepravilen ples vzrokov in posledic, možnosti in naključij. Vera v razum, v etiko, v humaniteto je zmotna samo z zrelišča sile, ki se odpoveduje objektivnosti spoznavanja in ki stavi nasproti pravičnosti svoj absolutni interes,

nasproti duhu kaotično dušo z njenim zavestno poudarjenim nagonskim duhom. Mogli bi reči še to, da so demokratični politiki preveč simplificirali življenje, ko so ga skušali stlačiti v nekaj racionalističnih in socialnih formul in ga prikazati kot nujen proces napredka. Mogli bi jim očitati, da so anticipirali ideale in tako otežkočili pravilno spoznavanje realnosti.

Če menimo, da je krivda za položaj Češkoslovaške bolj v krizi vsega sistema evropske demokracije in v sami krizi civilizacije, kakor pa v zadržanju češkoslovaškega naroda in njegovih državljanov, tedaj je »sudetsko vprašanje« postranskega pomena. Prav Masaryk in Beneš sta bila pogosto napadana, češ da ovirata razvoj »nacionalne češke države« in podpirata manjšine. Oba državnika sta v historičnih deželah priznavala njihove naravne, celo tisočletje veljavne meje in skušala nemške naselebine pritegniti h konceptiji češkonemškega sožitja na podlagi pravičnosti in vzajemnih vezi, ki segajo krvno v dolge rodove in ki so si ustvarile tudi skupno gospodarsko strukturo kot posledico naravnega sožitja dveh plemensko različnih, a kulturno sorodnih narodov. Če ne bi dinamika novega nemškega zedinjevanja zrahljala teh vezi in ustvarila docela nove duševne razpoložnosti sudetskih Nemcev, bi češko-nemška simbioza v okviru ČSR pokazala obojestransko pozitivne rezultate.

Ko danes, po razsulu »versajske« Češkoslovaške, razglabljamo ne celih dvajset let njenega življenja in razvoja, moramo priznati, da je češki narod pokazal vzlic vsej aposteriorni kritiki, ki jo vzbujajo najnovejši dogodki, velike organizacijske, državotvorne, kulturne in civilizacijske sposobnosti. Tudi zagrizeni nasprotniki ČSR morajo priznati v trenutkih, ko jim prihaja skušnjava objektivnosti, da je ta narod s konkretnimi in ne-utajljivimi uspehi upravičil svojo svobodo. Ne le razmah čiste duhovne tvorbe — tudi obsežno, izborna organizirano civilizacijsko delo kaže, da je bil kapital osvobojenja naložen s kar najugodnejšimi obrestmi. Zgradba novih komunikacij, izraba prirodnih sil, industrializacija dežele, razširjenje mest in povzdiga vasi, tehnizacija dela, povečavanje blagostanja v širših in širših slojih, razvoj in modernizacija šolstva, organizacija upravne službe, utrditev izredno zmogljive armade — to so samo nekateri primeri, ki bi jih bilo mogoče zadostno osvetliti s statistično primerjavo med nekdanj in sedaj. Pri tem bi se zlasti pokazal ogromen napredek zanemarjene Slovaške in uspešen razvoj Podkarpatske Rusije, ki jo je češkoslovaški režim zatekel v srednjeveškem stanju. Z druge strani zaznamuje dvajsetletni razvoj ČSR še večje uspehe v socialni kulturi, v izravnavanju nasprotij med poljedelsko produkcijo in industrijo, v socialni povzdigi delavstva, v skrbi za otroka, za bolnike, za onemogle, skratka: v smotrni skrbi za človeka, ki je vtisnila vsej češkoslovaški civilizaciji najvidnejši pečat. Prav v dobi, ko se z nekih strani naglaša potreba protikomunistične fronte, je Češkoslovaška v toliki meri izravnala razredna nasprotja, da je komunizem,

ki mu je sicer država pustila svobodno propagando, očitno pešal in postal manjša socialna nevarnost, kakor v pre mnogih državah, ki so ga izrinile v podzemlje.

Tak napredek pričuje tudi o učinkovitosti in vrednosti idej, ki so ga vodile in mož, ki so v svojem mišljenju in svoji akciji postali gonilna sila teh idej. Na prvem mestu sta bila T. G. Masaryk in dr. Eduard Beneš. Noben današnji dogodek, pa naj bi bil še tako tragičen, ne more zanikati dejstev, ki karakterizirajo dvajsetletni uspešni razvoj ČSR v smeri demokracije in humanitetne kulture. »Republika profesorjev« se je obnesla vse dotlej, dokler ni zadela ob močnejšo ladjo, ki je šla preko nje po svoji poti. Njeno pravdo bo končno razsodila zgodovina.

Dr. Eduard Beneš je za nedogledno dobo dokončal svoje poslanstvo. Njegov odhod s politične pozornice so iskreno obžalovali mnogi demokratični verniki raznih struj v Starem in Novem svetu. Vsi so čutili, da usoda tega državnika ni osebna zadeva in izoliran primer, marveč simbolni izraz velikih in usodnih sprememb v svetu. Zadržanje odločilnih zapadnih narodov, zlasti francoskega in angleškega v trenutku, ko se je odločevalo mnogo več kakor samo usoda sudetskih Nemcev, je jarko osvetlilo bolesta mesta današnje demokracije in pokopalo vero v vest sveta, v veljavnost duhovnih in moralnih vrednot. Če gre razvoj v to smer, tedaj je zlasti malim narodom nakazana pot: iskati sporazum z močnimi, ker samo ti še kaj veljajo, ter v njihovi senci čakati, da se odloči bodočnost civilizacije in nova ureitev Evrope. Seveda pa more biti taka rešitev samo začasna in samo trenuten izhod v izbiri med »večjim« in »manjšim« zlom. Druga, trajnejša rešitev more biti samo v strnitvi vseh malih narodov in držav, ki jih je novi razvoj spravil v podoben položaj. Tu pa želja ne sme mimo — stvarnosti.

LAVO ČERMELJ:

NAŠA KNJIGA IN REVIJA V JULIJSKI KRAJINI

(Odlomek iz predavanja o priliki razstave slovenske knjige.)

Število slovenskih knjig, ki so bile v letih 1919-1937 natisnjene v Gorici in Trstu, je resnično veliko. Okroglo 600 knjig v našem jeziku. To pomeni povprečno po 30 knjig na leto. Seveda niso bila vsa leta enako plodovita. Prvo leto po vojni je dalo 15 knjig, število je nato stalno rastlo, le prvo leto po nastopu fašističnega režima kaže nenaden padec na prvotno stanje. Višek je dosegla knjižna produkcija leta 1931, to je leto dni potem, ko je morala prenehati zadnja slovenska periodna publikacija. Nato opažamo zopet strm padec. Leti 1935 in 1936 izkazujejo komaj po deset knjig, vsaj po letnicah

na naslovni strani, resnično pa je tudi od teh knjig marsikatera smela med čitatelje šele leta 1937, ko se je sklenil prijateljski pakt med našo državo in Italijo. Število knjig se je lani zopet povišalo, vendar je doseglo komaj polovico viška iz leta 1931. Tudi tekoče leto ne zaostaja za lanskim. Da bi pa zopet mogli doseči nekdanje stanje, je vsaj po sedanjih prilikah praktično nemogoče, kajti tedaj so se tiskale slovenske knjige v treh tiskarnah: v Narodni tiskarni in v Katoliški tiskarni v Gorici ter v tiskarni »Edinost« v Trstu. Danes pa tiska slovenske knjige samo še tiskarna v Trstu, ki je času primerno morala svoje ime izpremeniti v »Tipografia consorziale«.

Še drugače kakor število izdanih knjig govore naklade. V najbolj ugodnih letih je šlo letno do 200.000 slovenskih knjig med ljudstvo na Goriškem, v Trstu in v Istri. Ako upoštevamo tudi bolj suha leta, smemo trditi, da sta v zadnjih dvajsetih letih okoli dva milijona slovenskih knjig našla pot do slovenskega bralca v Julijski krajini, povprečno tedaj po pet knjig na vsakega Slovenca. V tem pogledu niso torej primorski Slovenci zaostali za svojimi brati v Jugoslaviji, ki so imeli vse, da, prav vse pogoje za popolnoma prost razvoj in razmah. Vprav dejstvo, da je naš narod za mejami pogrešal to svobodo, je bil glavni razlog, da se je kljub vsem težkočam ali morda zaradi teh težkoč tako bujno razvila samonikla knjižna produkcija.

Značilno je tudi, da je zbrana o knjižni in revijalni publicistiki v Julijski krajini popolna bibliografija, kakršne pogrešamo vsaj za knjižne izdaje tostran meje še vedno.

Primorske knjižne publikacije nudijo največjo pestrost; morale so pač zadoščati vsem potrebam našega tamošnjega naroda. Ako upoštevamo celotno število knjig, odpade petina na molitvenike in druge nabožne publikacije ter ena šestina na razne koledarje in koledarčke. Šolskih in drugih učnih knjig je nekaj nad 60. Ljudski izobrazbi je bilo namenjenih okoli 90 knjig, med katere smo uvrstili tudi razne zakone in volilne rede. Leposlovje obsega 210 del, od teh je ena sedmina posvečena mladini.

Glede vrste knjig je posebno poučna specifikacija za posamezna leta. V prvih povojnih letih, ko je bil uvoz slovenskih knjig iz Jugoslavije še neoviran in ko se Goriška še ni opomogla od vojne vihre, ki je prej tam divjala, odpade levji del publikacij na šolske knjige. Da, celo uradne publikacije (zakoni in podobno) držijo ravnotežje leposlovnim knjigam. Po nastopu fašistične vlade se je slika docela izpremenila. Število šolskih knjig rapidno pada, saj je leto 1923. prineslo konec vseh slovenskih ljudskih in srednjih šol. V naslednjih letih je izšlo le še nekaj učbenikov in slovnice, ki naj bi služili Italijanom pri učenju našega jezika. Danes se poučuje naš jezik samo na lani zopet ustanovljenem učiteljišču v Tolminu, kjer uči za ta predmet nastavljena učiteljica sklanjatev po primeru: fingrat, fin-grata, fingratu...

Ko se je meja hermetično zaprla za uvoz slovenske knjige, je bila naravna posledica ojačena knjižna produkcija v sami Julijski krajini. Pri-rastek je bil posebno jak po ukinitvi slovenskih periodnih publikacij. Tudi število mladinskih knjig se je znatno povečalo. Značilen za to dobo je zlasti abecednik »Prvi koraki«, ki je izšel najprej kot tedenska priloga »Edinosti« in »Novic« in nato kot samostojna mladinska knjiga, da bi imeli tako starši možnost učiti svoje otroke čitati v lastnem jeziku. V še večjem tempu kakor leposlovne knjige pa je rastlo število nabožnih publikacij, zlasti molitvenikov. Ko je bil naš jezik izgnan iz šole in društev, je našel zadnje skromno zatočišče v cerkvah in župniščih. Otrokom naj bi bila ohranjena pravica, da molijo Boga v svojem jeziku. Veliko število molitve-nikov in drugih nabožnih publikacij ne priča torej o posebni pobožnosti naroda pod Italijo, temveč je le živa slika tamošnjih razmer in prilik.

Takšna je kvantitativna slika knjižne publikacije, kakšna pa je kvali-tativna?

Za karakterizacijo prilik naj citiram besede, ki jih je leta 1927 napisal pisatelj France Bevk:

»Dejstvo, da so razmere polje kulturnega udejstvovanja zožile, je le po-večalo žejo po knjigi.

Če se meri kultura naroda ne po tistem, kar so njegovi najboljši sinovi ustvarili, ampak po tem, v koliki meri se med množico pojavlja žeja po duševni hrani, to je po knjigi, se smemo (Bevk misli tu primorske Slovence) danes prištevati med najbolj kulturne narode Evrope.

Žeji po knjigi, ki se je pojavila, je bilo treba ugoditi. Domače in dru-štvene knjižnice so bile uničene, knjižnih zalog ni bilo več. Meja je bila zaprta, toda tudi ob času, ko je bilo pošiljanje knjig najlažje, ni dotekla v isti meri kot nekdanj... Naše kulturno življenje ni imelo z ostalim, večjim delom našega naroda skoraj nič več skupnega, nova knjiga je začela rasti pri nas.«

Tako je pisal France Bevk že leta 1927. Za poznejšo dobo veljajo te besede še v večji meri, kajti leto 1927 je prineslo konec vseh naših prosvet-nih društev in naslednje leto konec vseh listov in revij. V danih razmerah ni bilo toliko važno, kdo bo pisal in kako bo pisal, temveč ali bo kdo pisal, kaj bo pisal in ali bo knjiga poceni, tako da jo bo občinstvo, ki ga sestav-lja skoro izključno samo kmetijski in delavski sloj, lahko kupovalo.

S tega stališča je treba presojati zunanjo opremo in vsebino primorskih publikacij. Toda četudi so bili ti kriteriji merodajni, vendar ne smemo zamolčati, da se je tu pa tam v tem pogledu pretiravalo in da je marsikatera knjiga in knjižica, zlasti taka, ki je bila namenjena mladini, izšla v obliki, ki je namenu samemu v kvar. Zato moramo tem bolj hvaliti one založnike, ki so kljub vsem težkočam znali vzdržati primerno višino glede oblike in vsebine. To velja predvsem za »Našo založbo« v Trstu ter za »Goriško

Matico« in za književno družino »Luč«. Zlasti zadnji dve založbi sta vedno gledali na to, da sta po možnosti izdajali izvirne leposlovne in poučne spise domačih pisateljev, in tudi prevode, ki so izšli v teh dveh založništvih, so preskrbeli domači pisci.

Ob koncu svetovne vojne je bila knjižna produkcija v Julijski krajini enaka ničli. V to ledino je prva zasadila lopato Narodna tiskarna v Gorici, pod katere okriljem se je nekaj let pozneje rodila najbolj reprezentativna in najplodovitejša založniška družba Julijske krajine v povojni dobi, »Goriška Matica«.

Iz kroga okoli Katoliškega tiskovnega društva v Gorici, katero prvotno ni posvečalo posebne pažnje izdajanju knjig, je nastala l. 1924. kot tekmeec Goriške Matice »Goriška Mohorjeva družba«. Ta razdor pa je imel tudi dobre posledice. Konkurenca je silila obe družbi, da sta skušali druga drugo prekašati po številu, vsebini in opremi svojih edicij. Glede izbire, vsebine in opreme knjig je odnesla zmago Goriška Matica, Goriška Mohorjeva družba pa jo je vsaj v konjunktornih letih prekašala po knjižni nakladi.

Leta 1921. se je ustanovila v Trstu »Naša založba« z namenom, izdajati dobre leposlovne in znanstvene slovenske knjige v lepi opremi. Ker ni bila gmotno zadostno podprta, je že od vsega začetka hiral, dokler je ni absorbiralo Katoliško tiskovno društvo.

Spomladi 1927 se je takisto v Trstu osnovala pod okriljem tiskarne »Edinost« književna družina »Luč«. To založništvo si je stavilo nalogo izdajati dvakrat na leto po eno serijo treh knjig. Vsaka serija obsega izvirno slovensko povest domačega pisatelja, prevod iz tuje (po možnosti slovenske) literature s primernim uvodom in komentarjem ter poljudno znanstveni zbornik »Luč«. Zaradi težkoč, na katere so v poznejših letih naletele slovenske publikacije, je doslej izšlo le deset serij. Zadnji zbornik »Luč«, ki ne nosi več prvotnega značaja arhiva za naše primorske probleme, je čakal skoraj dve leti na odobritev od strani pristojnih oblasti.

Sredi leta 1929 je začela tiskarna »Edinost« izdajati »Biblioteko za pouk in zabavo«, da bi z njeno pestro vsebino vsaj delno nadomestila ukinjene družinske in leposlovne revije. Do danes je izšlo že 22 zvezkov te biblioteke. Podoben namen zasleduje založba »Sigma« v Gorici, ki je emanacija Katoliškega tiskovnega društva in ki je že izdala več knjižic leposlovne in poučne vsebine.

Takšna je bilanca o knjižni produkciji v Julijski krajini. Bolj žalostna je bilanca periodnih publikacij. V naslednjem se hočemo omejiti samo na revije.

Tudi revije nosijo pečat časa in kraja, kjer so nastale. To ne velja samo glede »Uradnega lista«, ki je izhajal kmalu po aneksiji, in za razne stanovske revije, kakršne so bile »Pravni vestnik«, »Učiteljski list« in »Zbornik svečnikov sv. Pavla«, temveč tudi za vse strokovne časopise (»Go-

spodarski list« in »Gospodarski vestnik«) ter v dokajšnji meri tudi za leposlovne, družinske in mladinske revije. Morda je v tem pogledu najbolj značilna mladinska literatura. Priloge »Edinosti« in »Novic« z abecednikom za otroke smo že prej omenili. Šolska oblast pa je skozi dve leti izdajala mladinski časopis »Primavera Giuliana« (Julijska pomlad), kateri je za slovensko deco prinašal posebno didaktično prilogo, ki je vsebovala vso učno snov za slovenske ljudske šole od verouka do petja in telovadbe.

Sicer pa moramo na Primorskem iskati začetek nove povojne slovenske mladinske literature. Saj je »Naš rod«, ki ga izdaja tukajšnje učiteljsko združenje, po ustroju, vsebini in sodelavci dejansko le nadaljevanje v Julijski krajini prej izhajajočega »Novega roda«, ki je obenem z »Učiteljskim listom« moral prenehati, ko je bila organizacija naših učiteljev na Primorskem razpuščena.

Podobno velja tudi glede ženskih revij. Leta 1927 so izhajali na Primorskem kar trije ženski mesečniki. Ostala dva je preživel »Ženski svet«, ki je vztrajal do začetka 1929, ko so bile ukinjene vse slovenske revije sploh. Zato pa ni list prenehal izhajati, temveč se je preselil tostran meje, kjer je že imel velik krog čitateljic.

Tudi družinski mesečnik »Mladika« je prvotno izhajal v Gorici in se je šele po tretjem letniku preselil v Jugoslavijo.

Vsej bujno cvetoči slovenski periodni publicistiki, in sicer revijam in listom, je pripravil nasilno smrt kraljevi ukaz od 26. februarja 1928., ki je zahteval, da morajo vsi odgovorni uredniki biti vpisani v uradni seznam žurnalistov. Slovenski uredniki so zaprosili za vpis, toda fašistični časnikarski sindikat jih je zavrnil, sklicujoč se na člen 5 omenjenega ukaza, po katerem se ne sme nihče vpisati, ki je kakorkoli deloval proti nacionalnemu (seveda italijanskemu) interesu. Ker ni bil noben Slovenec vpisan v uradni seznam, a brez priznanega urednika ne sme nobena revija izhajati, so morale tako prenehati vse tedaj še izhajajoče slovenske revije: leposlovna in družinska mesečnika »Naš glas« v Trstu in »Naš čolnič« v Gorici, »Ženski svet« v Trstu, mladinski mesečnik »Jaselce« v Gorici, »Pravni vestnik« in »Gospodarski vestnik« v Trstu ter »Zbornik svečnikov sv. Pavla« in knjižno informativni mesečnik »Staničev vestnik« v Gorici.

Po posebnem posredovanju bivšega poslanca dr. Besednjaka pri načelniku vlade je leta 1929. začel izhajati družinski mesečnik »Družina«, kateri pa je imel le kratko življenje, kajti že s koncem 1930 je moral prenehati. Od tedaj dalje nimajo Slovenci v Italiji nobene periodne publikacije več. Na tem dejstvu ne izpreminja ničesar niti skromni nabožni mesečnik »Svetogorska kraljica«, ki so ga letos začeli izdajati italijanski patri na Sv. Gori pri Gorici. Listič nima nobene literarne ali druge vrednosti, ker je v pravem pomenu besede samo reklamna publikacija ob 400 letnici samostana na Sv. Gori, kjer gospodarijo sedaj italijanski redovniki.

Ko zaključujemo bilanco knjižnic in periodnih publikacij v Julijski krajini, je gotovo umestno, da si ogledamo tudi težkoče, s katerimi so se morali boriti tiskarne, založništva in pisatelji. Le tedaj bomo lahko pravilno sodili njihovo delo in njihov uspeh, odnosno neuspeh.

Tiskarnam gotovo ni bilo z rožicami postlano. Tako je morala tiskarna »Edinost« prestati leta 1918. prvi napad in v letih 1921 in 1925 kar po štiri

Tudi tiskarnam v Gorici je grozila stalna nevarnost. Decembra meseca 1934 pa so vzeli Katoliški tiskarni v Gorici dovoljenje

Težak je bil tudi položaj založništev. Tako se je samo v letih 1927 in 1928 vršilo preko 20 procesov proti poverjenikom od oblasti priznanih knjižnih družb »Goriške Matice« in »Goriške Mohorjeve družbe«, češ da so razpečavali knjige brez dovoljenja pristojnih oblasti, in vsi so bili obsojeni na denarno, nekateri celo na zaporno kazen. Dijak Slavko Tuta iz Tolmina je bil najprej obsojen na dva meseca zapor, pozneje sicer oproščen, toda zato konfiniran za dve leti, ker je hranil in razpečaval abecednik »Prve korake«

Proti koncu l. 1928 so lokalne oblasti na svojo pest začele pleniti slovenske knjige. Zaplenili so tako na Krasu in na Vipavskem v kratkem času okoli 150.000 knjig Goriške Matice, Goriške Mohorjeve družbe in književne družine »Luč«. Vse te knjige so izšle z dovoljenjem pristojne oblasti in so bile naprodaj v Gorici in Trstu.

Do konca leta 1929 je bila uradno zaplenjena samo ena knjiga, namreč »Boji malega naroda« od Janka Kralja. Z letom 1930 pa so zaplembe postale čimdalje gostejše. Najprej je bil zaplenjen »Jadranski Almanah za l. 1925/30«, sledili so koledarji Goriške Mohorjeve družbe za leta 1931 do 1934. Pridružili sta se jim »Goriška in tržaška pokrajina v besedi in sliki« od Rada Bednarika in »Zgodovina Idrije« od idrijskega dekana Arka. Zaplenjen je bil celo ponatis Jurčičevih »Rokovnjačev« in enaka usoda je doletela tudi povest »Med srci in zemljo« od Slavca Slavca.

Z aprilom 1934 je bila uvedena preventivna cenzura. Čim je knjiga do-tiskana, se mora v več izvodih predložiti v odobritev. Knjiga ne sme iz tiskarne, dokler ne dobi potrebnega dovoljenja policijske oblasti.

Marsikatera knjiga je bila tako prepovedana, tako nabožna knjiga »Se-javec« od dr. Pavlice in zbirka pravljič »Zlata hruška« od Milčinskega. Prepovedano je bilo tudi razpečavanje ponatisa molitvenikov »Angelček« in »Oče naš«, ki jih je preskrbela italijanska tiskarna v Vicenci. Veliko knjig (med njimi tudi koledarji) pa je moralo po cele mesece in leta čakati na odobritev.

Literatura

Alojzij Res: Obračun 1919—1922. »Jadranski almanah za l. 1923.« Trst 1923. Str. 194—201.

»Obračun 1923«. »Jadranski almanah za l. 1924.« Trst 1924. Str. 148—151.

France Bevk: Književnost pri nas. Jubilejna številka »Edinosti«. Januar 1926. Str. 46.

France Bevk: Slovenske knjižne izdaje v Italiji. »Luč« I. Trst 1927. Str. 53—70.

Ferdo Kleinmayr: Naša šolska književnost. »Luč« II. Trst 1928. Str. 90—96.

F. B.: Nabožne publikacije. »Luč« II. Str. 97—98.

F. B.: Knjižne izdaje v letu 1927. »Luč« II. Str. 99—102.

France Bevk: Periodne publikacije. »Luč« III. Trst 1928. Str. 38—74.

France Bevk-Lavo Čermelj: Periodne publikacije. »Luč« IV. Trst 1929. Str. 45—82.

F. B.: Knjižne izdaje v letu 1928. »Luč« IV. Str. 83—90.

France Bevk: Periodne publikacije. »Luč« VI. Trst 1930. Str. 136—145.

F. B.: Knjižne izdaje v letu 1929. »Luč« VI. Str. 146—154.

A. Kacin: Slovenski tisk v Italiji od 4. novembra 1918. dalje. »Jadranski almanah za leta 1925/30«. Gorica 1930. Str. 98—130.

France Bevk: Periodne publikacije v letu 1930. »Luč« VIII. Trst 1932. Str. 53—56.

F. B.: Knjižne izdaje v letu 1930. »Luč« VIII. Str. 57—65.

F. B.: Glasbene izdaje. »Luč« VIII. Str. 66—70.

France Bevk: Bibliografski pregled za leti 1931 in 1932. »Luč« IX. Trst 1933. Str. 41—65.

A. Kacin: Slovenski tisk v Italiji od 1. junija 1930 do 31. decembra 1934. (Rokopis).

Melita Pivec-Stele: Slovenska knjižna produkcija v letih 1919—1935. »Čas« 1935/36. Str. 241—264.

Lavo Čermelj: O naših periodnih publikacijah v Julijski krajini v povojni dobi. »Jadranski koledar 1936«. Zagreb 1935. Str. 120—124.

Lavo Čermelj: La minorité slave en Italie. Chapitre IX. »La presse«. Ljubljana 1938.

NAŠE GLAVNE KOMUNIKACIJE IN MEDNARODNI TRANZIT

*»Comprendre, s' adapter, aimer.«
Lyautey*

Jugoslovansko ozemlje je z morjem, rekami in odprtimi planjavami pripojeno k svoji sosesčini, tako v Srednji Evropi, kakor na Balkanu. Geografsko tvori prehod med dvema svetovoma; o njiju mejah se je znanstveno mnogo razpravljalo, vendar niso bile nikdar nesporno določene (1). Razmejitve naše države se je v l. 1920 izvršila po narodnostnem načelu, ki se je uveljavilo ali pa se je prezrlo, kakor so to pač zahtevali posredni ali neposredni interesi močnejšega mejaša. Mi ne živimo le na ozemlju geografskih prehodov, temveč je naša država tudi za promet tranzitna pokrajina. Radi in upravičeno to poudarjamo: nekritično pa pri tem pozabljamo, da je bivanje ob velikih cestah Jugoslovanom prineslo v rasno-biološkem pogledu dokaj nepopravljive škode, v političnem pa naravnost ogroža naš obstoj. Tudi se nismo znali okoristiti s svojim posebnim položajem, vsaj v gospodarsko-trgovskem oziru, ker nismo docela doumeli pomena lastne državnosti.

Če hočemo voditi varnejšo in uspešnejšo prometno politiko, moramo popolnoma zaščititi in prvenstveno upoštevati svoje interese in iskati lastnih gospodarskih koristi v taki gradnji in upravi naših komunikacij, ki bi upoštevala avtohtone prometne potrebe našega delavnega ljudstva, pri tem pa ustvarila tudi mednarodni skupnosti novih pozitivnih elementov za izmenjavo dobrin.

Rešitev tako postavljene naloge ni lahka. Še najboljše nam služi pri določevanju njenih smernic načelo, da stremi tudi vsak proces prostorskega premikanja tovorov in oseb od odhodne k namembni postaji, podobno kot tok fizikalnih pojavov k gibanju po poti najmanjšega upora. Merilo upora na gospodarsko-tehničnem področju je skupnost stvarnih izdatkov in izgub pri prevozu.

Po tem pravilu iz miselnega sveta mehanike bom skušal v dokumentirani obliki obdelati prometno vključitev naše države v veliki svet, in sicer po sledeči razvrstitvi:* (I) naravni pogoji za izoblikovanje velikih prometnih osi

* Moja dokumentacija ima vrzeli. Marsikak podatek, ki sem ga svoj čas s trudom zbral, leži danes meni nedostopen in neporabljen v zaklenjenih omarah. Nekatere interpolacije in pomanjkljivosti naj se mi torej kot zasebnemu in izoliranemu delavcu blagohotno oprostite.

v naši državi in njeni soseščini, (II) nastanek in glavne lastnosti obstoječega komunikacijskega omrežja, njegove tehnične značilnosti in dopolnilni projekti, (III) izvor, izdatnost in snovna sestava tranzitnih tokov ter pregled tehničnih in gospodarskih sredstev prometne politike, ki jih imamo pri uveljavljanju in obrambi našega položaja na razpolago. Sledil bom metodični poti raziskav od stalnega, starejšega, obstoječega in znanega k načrtom in hipotetičnim sklepom.

Izhodišče razprave bodi pregled izdatnosti celokupnega prevoza, sestave zunanjega prometa in posebej še tranzita ter njegove smeri na petih sestavnih delih prometnega organizma: na železnicah, cestah ter morski, celinski in zračni plovbi. Sledeče tabele se nanašajo na značilna poslovna leta, ki izkazujejo viške in nižke v konjunktornih krivuljah.

Tovorni promet. Množina zasebne brzo- in sporo-vozne robe je v tab. 1. označena s težo prevoženega, vkrcanega ali izkrcanega tovora (v tisočih t), pri železnicah, za katere se taki podatki zbirajo, tudi z množino opravljenega netto transportnega dela (v stotisočih t/km). V oklepajih so dodana števila, s katerimi je na skupnem prometu udeležen tranzit (2—8). Nepopolnost naše statistične službe se zrcali v dejstvu, da za nekatera razdobja in komunikacije podatkov sploh nimamo. Statistika o cestnem prometu (7) pa se vodi na popolnoma neprimeren način ter je njena vrednost problematična.

Tab. 1.

Blagovni promet.

Železnica	Drž. ceste	Morska plovba	Rečna plovba	Zračna plovba
(1924) 18.377 t (1.006 t) 1.981 t/km (?)		(1913) 942 t (?) (1925) 1.577 t (?)	(1925) 2.767 t (460 t)	
(1929) 19.223 t (2.158 t) 3.570 t/km (?)	(1931) 1.313 t ? (?)	(1929) 2.990 t (?)	(1931) 4.486 t (1.838 t)	(1928) 9.600 kg
(1932) 11.511 t (1.000 t) 2.377 t/km (?)	(1932) 1.335 t ? (?)	(1932) 1.989 t (?)	(1932) 3.441 t (1.294 t)	(1932) 35.000 kg
(1935) 12.092 t (1.382 t) 2.546 t/km (345 t/km)		(1935) 2.693 t (12 t)	(1935) 4.040 t (1.615 t)	(1934) 4.400 kg
(1936) 12.424 t (2.604 t)		(1936) 2.242 t (15 t)	(1936) 4.951 t (2.152 t)	(1936) 84.000 kg

Celokupni promet se je v odstotkih tako-le razdelil na posamezne prometne naprave:

Tab. 2.

	Železnica			Morska plovba			Rečna plovba		
	1929	1932	1935	1929	1932	1936	1931	1932	1935
Not. pr.	71%	79%	66%	18%	25%	24%	59%	62%	38%
Izvoz	13%	9%	18%	61%	59%	54%			12%
Uvoz	6%	3%	5%	21%	16%	21%			7%
Tranzit	10%	9%	11%	—	—	0.06%	41%	38%	43%
Skup.	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Razvoj snovne sestave zunanjega prometa v splošnem in tranzita posebej kaže na naših komunikacijah prav malo izprememb. V razdelitvi in razporeditvi posameznih kategorij je odstotna udeležba glavnih tovorov označena nekako takole:

Tab. 3.

	Železnica (1929)			Morska plovba (1929)			Rečna plovba (1935)		
	Izvoz	Uvoz	Tranzit	Izvoz	Uvoz	Tranzit	Izvoz	Uvoz	Tranzit
Les	50%		5%	39%			6.5%		2%
Rude	14%			4%			14%		
Minerali		2.5%	5%	48%	34%	ni podatkov		29%	
Premog	2%	14%	5%	4%	48%		4%	28%	
Min. olja		3%	8%		8%				41%
Železo		23%	5%		3.5%			8%	2%
Ind. proiz.		4%	8%					7%	
Cerealije	6%		8%				57%		28%
Mlin. proiz.		3%							3%
Kem. proiz.	7%	5%	3%	3%	3%		17%		1%
Ostalo	2%	45.5%	53%	2%	3.5%		1.5%	28%	23%

Presegalo bi okvir te razprave, če bi proučevali smeri notranjega in zunanjega tovarnega prometa jugoslovanskih komunikacij. S preprostim računom (transportno delo: teži) ugotovimo, da je l. 1935. znašala povprečna razdalja tranzita po železnici 250 km (Št. Ilj—Rakek, 236 km!), za celinsko plovbo pa 593 km (dolžina plovnega Dunava 590 km!).

Osebn i p r o m e t. Po svojem narodnogospodarskem pomenu zaostaja osebni promet daleč za tovarnim. Edino izseljeniški transporti in turizem sta predmet, če je dovoljen izraz, nekake industrijske eksploatacije. Osebni prevozi po obliki in po konceptu izpred nekaj desetletij so bili za prometna podjetja le prestižno breme samo posredne gospodarske koristi, kot inicial za razvijanje trgovskih stikov. Zato so uživali »de facto« subvencije. Vsa naša

prometna statistika še danes v razčlenbi osebnih prevozov ni toliko izčrpna, da bi mogli v polni primerjavi s tovarnim prometom karakterizirati tudi osebnega.

V analizi tranzitnih prometnih tokov (III) bom poizkusil podrobneje razčleniti osebne prevoze na naših komunikacijah. Tab. 4. podaja le splošen pregled. Zanimivo je, da se krivulja osebnega prometa ne krije s krivuljo tovarnega prevoza. Na železnicah in ladjah je temu vzrok tarifna politika, ki je s posebnimi popusti pospešila turizem in izletništvo ravno v depresijskih letih. Ti ukrepi so vzgled zgoraj omenjene industrijske orientacije v izrabi osebnih prevozov. Manjkajo podatki za tuje plovbe na mednarodni Donavi, morju ter zračnih linijah. V primeri z železnicami je ta prevoz neznaten. Statistika za cestne prevoze na tem področju popolnoma odpove celo za domači promet.

Še najboljše, vsaj relativno merilo za osebni promet nam podaja statistika spalnih in osebnih vozov, ki imajo zvezo z inozemstvom (sl. 1.).

Tabela 4, sestavljena za tisoče oseb in stotisoče os/km, nam dokazuje, da tudi na področju osebnega prometa opravljajo glavno delo še vedno železnice.

Tab. 4.

Osebni promet.

Železnice	Ceste, medmestni prevozi (avtobusi)	Morska plovba	Rečna plovba	Zračna plovba
(1927) 46.100 os 2.109 os/km		(1927) 1.936 os (43 inoz)	(1927) 7.091 os	
(1929) 48.100 os 3.264 os/km		(1931) 2.616 os (41 inoz)	(1930) 7.787 os	(1929) 2 os
(1934) 30.100 os 1.618 os/km	(1935) 3.125 os ?	(1932) 2.089 os (36 inoz)	(1933) 6.645 os	(1932) 1.5 os
(1936) 44.400 os 2.410 os/km	(1936) 1.893 os ?	(1936) 2.776 os (42 inoz)	(1936) 2.439 os	(1936) 4.2 os

Iz tega številčnega gradiva ugotovimo lahko sledeče:

Preko Jugoslavije teko močni mednarodni prometni tokovi. S stališča našega narodnega gospodarstva je ta tovarni in osebni tranzit nasproti notranjemu in zunanjemu prometu drugovrstnega pomena, vendar pa dovolj izdaten, da se v gospodarstvu poizkusimo z njim okoristiti tam, kjer služijo investicije tako glavnim avtohtonim potrebam, kakor subsidiarno tudi zunanji klienteli. Povprečna dolžina prevozov kaže, da imamo v naši državi dvojne glavne tranzitne smeri, in sicer donavsko pot ter železnice iz Srednje Evrope na severni Jadran. V ostalih smereh se promet pod zunanjim političnim pritiskom v zgodovini ni mogel razviti. Tranzit je z ozirom na svojo

izdatnost in snovno sestavo dokaj stalen. Ta ugotovitev, ki izhaja tudi iz vseh naših statistik, je v polnem soglasju z dejstvom, da se je volumen celokupne mednarodne trgovine ob največji amplitudi konjunkturnega valovanja 1929—1932—1937 izpreminjal po množini le v razm. 100 : 74,5 : 96,6 (9). Vse naše prometne naprave je treba zato z ozirom na propustno moč

previdno dimenzionirati ter se pri tem varovati vseh prevelikih investicij, ki končno le poostrujejo našo odvisnost od inozemstva. Ne uvajajmo organsko neuvezanih novotarij — izboljšujmo obstoječe! Nedvomno bo razvoj reduciriral tudi zanosne napovedi iz marca 1938 o vzponu Dunaja kot centralne donavske luke, saj vemo, da se je tudi toliko poudarjeni zagon nemške produkcije v letih 1932—1937 gibal le v smeri prehoda svetovnega gospodarstva iz depresije h konjunkturi.

V omejenem okviru dokaj stalnega in le počasi rastočega volumna prevozov moremo Jugoslovani po svoji legi vendar še uveljaviti in povečati zaposlitev, predvsem zato, ker je naša udeležba na tranzitu tovorov in oseb danes še sorazmerno zelo šibka. Tranzitni promet naših luk je znašal l. 1935 malenkost 1.452 t vkrcanega in 11.257 t izkrcanega blaga. Naša zastava na Donavi je prevozila l. 1936 proti toku 400.700 t nasproti 1.752.600 t, in s tokom navzdol 14.200 t nasproti 103.800 t, ki so jih prepeljale tuje plovbene družbe. Povprečna dolžina železniškega tranzita kaže, da prečka ta prometni tok Jugoslavijo po najkrajši poti, ter se moramo omejevati pri tem le na enostavni prevozniški zaslužek, ki so ga v skoraj vseh smereh uveljavljene direktne tarife itak zmanjšale na minimum. Leta 1934. so tuja letala preletela v našem ozračju 445.000 km, letala domačega Aeroputa pa samo 214.000 km. Pri tem smo imeli le 22.000 let. km reciprocitne kompenzacije. Ureditev našega cestnega omrežja bo nedvomno tudi prispevala k pritegnitvi nekaj tranzita.

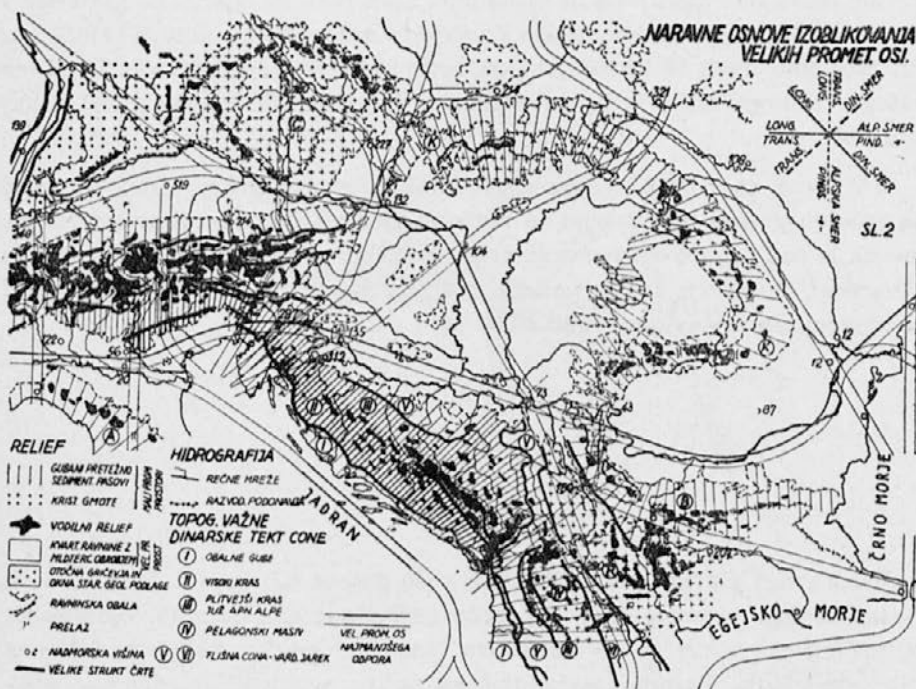
Relativna zaostalost našega gospodarstva ima to dobro stran, da daje na splošno prenasičenem trgu še možnost razvoja domačemu prevozništvu, seveda le pod zaščito državne prometne politike; nedostatki pa predstavljajo nevarnost, da se tuja sila še nadalje uveljavi in zasidra, če vendar že enkrat ne zberemo in zastavimo svojih sil.

I.

Razpravo o glavnih komunikacijah naše države (II) in o velikih tokovih mednarodnega prometa (III), ki gredo preko njenega ozemlja, opiram na ugotovitev prirodnih in po človeškem časovnem merilu stalnih pogojev za njih usmerjanje. Zaradi prevladujočega vpliva samovoljnih, državno-političnih odločitev na usmerjanje tranzita (n. pr. nenadne preusmeritve avstrijske zunanje trgovine) ne bomo tu razpravljali o produkcijskih virih zemlje in podzemlja. Prav tako odpadejo vse podrobnejše navedbe iz področja demografije. Od prirodnih činiteljev bom obdelal le one, ki ustvarjajo posebno ugodne tehnične in s tem tudi dobre gospodarske pogoje za ceneno obratovanje komunikacij velike kapacitete na področju naše države in v prometu s sosesčino. Iz študijskega materiala, ki ima s tega stališča prometne tehnike pretežno fizikalno-geografski značaj, prihajajo v poštev podatki o reliefu, hidrografske mreži in morju kot medijih, ki pospešujejo ali ovirajo vplivajo na prometne tokove ter dajejo s tem ali vsaj naznačujejo smer cenenege prevoza dobrin.

RELIEF

Vertikalna izobrazba Srednje Evrope in Balkana je rezultat geoloških procesov, ki so stvorili, kljub neki časovni razliki prvotnega nastanka in drugim tudi v celotni topografiji zaznatnim strukturalnim in snovnim razlikam, sistem gorstev, ki je preko mnogih pregibov povezan v tektonsko enoto. Vzhodne Alpe se cepijo na SV v Karpate in na JV v Dinarsko gorstvo; Karpati prehajajo v Balkan, Dinarske planine pa v Pindus (10). Med lokoma obeh velikih pasov je stisnjen Centralni alpski in Rodopski kristalinik z verjetno zvezo, zalito pod mlajšimi formacijami Panonske nižave, iz katere se vzdigujejo gričevita otočja. Na južni in vzhodni strani alpsko-dinarsko-pindskega južnega slemenskega loka leži ravnina ki jo je nasul Pad s svojimi pritoki, ter jadranska morska depresija. Severno od alpsko-karpatško-balkanskega slemenskega pasu pa se razprostira Švabsko-bavarska planota, Šlezko-poljska ravnina, Podolje, Moldavija in Valahija.

Prometno tehnično so gorski predeli področja malega prometnega prostora, kjer se izoblikuje gostejša mreža šibkih komunikacij z ozkimi vplivnimi pasovi. Nasprotno pa so planote in ravnine pokrajine velikega prometnega prostora, kjer se ustvarjajo mreže redkejših, a močnih prometnih naprav (12).

Nepritrjeno v eni smeri razprostrti reliefni predeli so prometna pregrada, ki je prehodna le na nekaterih mestih in le preko posebnih dostopov. Zveza med to in onstran ležečimi točkami pa je mogoča vedno le z mnogo večjo potrošnjo mehanične energije, kot bi jo zahtevala horizontalna medsebojna oddaljenost oddajne in namembne postaje. Vodilna usmerjenost, širina in višina gorstev so njih glavne prometno tehnične značilnosti.

Na pregibih smeri gorskih pasov popustita redoma in širina reliefa. Erozijska v takih tektonsko močno prizadetih okoliših poveča naravno prehodnost. Pregibi tvorijo za prometne naprave »locus minoris resistentiae« in k njim dotekajo v obliki snopa transverzalne komunikacije iz to- in onstran ležečih pod-

ročij manjših prometnih uporov. V stičnih pasovih zunanjih gub s kristaliničnimi gmotami se redoma izoblikujejo nekaki žlebovi z značilno topografijo in lažjo vzdolžno prehodnostjo.

V trupih gorskih pasov križajo podolžne vodilne tektonske črte prečne. Tudi v reliefu prevladujejo močno povdargene longitudinalne depresije, povezane s transverzalnimi zasekami, ki služijo kot penetracijski kanali v neprekinjene pregrade.

Posebno prometno tehnično vlogo imajo tudi detaljne morfološke oblike zemeljske površine, bodisi, da nasprotujejo napravi komunikacij (slemena, vrhovi, površi), ali da jo pospešujejo (sedla, rečne in suhe doline, polja). O razporeditvi vseh teh elementov odloča splošna in podrobna geološka struktura in hribinska sestava tal (13).

Pomen morskih obal za promet je znan. Analogno vlogo igrajo v prometni tehniki obale velikih nižin, ki segajo z ravninskimi zalivi v relief ter razmejujejo področje velikih prometnih prostorov od dolin ter manjših udorov v prostorsko zdobljenem reliefu.

Glede prometno geografskih svojstev, važnih za našo razpravo, omenjam pri posameznih tektonskih enotah kot komentar k sl. 2. sledeče:

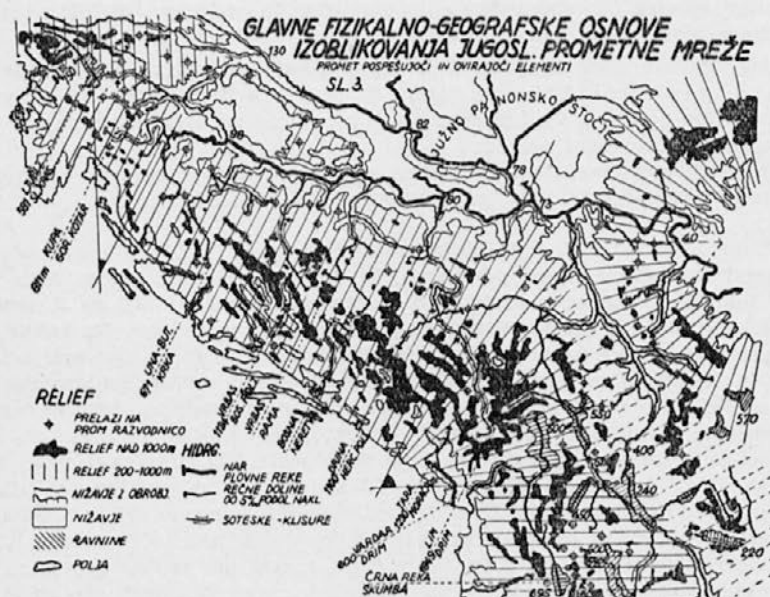
VZHODNE ALPE kot celota imajo homogeno V-Z vodilno usmerjenost. Širina med staroterciarnima pasovoma, ki jih geološko in topografsko mejita napram švabsko bavarski planoti na S in Benečiji ter Furlaniji na J, znaša 190 km (Salzburg 214 m, Št. Danijel 257 m) ter se proti V nekaj poveča, kakor se pač Alpe cepijo. Slemenska črta teče preko Oetztalskih Alp, (zap. od Brennerja 1370 m) Visokih in Nizkih Tur proti vzhodu (Semmering 980 m). V svojem zapadnem poteku se dvigne povprečno nad 2.500 m, v vzhodnem pade na 2.000 m ter utone na Panonskem obrobju v višini kakih 200 m.

Altimetrično označujejo Vzhodne Alpe trije profili, in sicer prvi skozi Verono (56 m) ob 11., drugi skozi Št. Danijel (257 m) ob 13., in tretji skozi Ljubljano (287 m) ob 14° 30' vzporedniku. Ti trije profili so 270, odnosno 190 in 220 km dolgi ter presegajo na dolžini 85, oziroma 63 in 18 km višino nad 1500 m. Med izravnanimi planotami in ravinami S in J Alp tvori gorski pas močno prometno oviro, katere prehodnost se od V proti Z zmanjšuje. Tektoniko Vzhodnih Alp obvladujejo V-Z (longitudinalne) in S-J (trasverzalne) strukturalne črte, s katerimi interferirajo na J dinarske in na S karpatske. Naravno je, da ima tudi topografija in preko nje vsaka dispozicija prometnih mrež isto razvrstitev dveh križajočih se smeri. Po hribinskem materialu ločimo v Vzhodnih Alpah dvojje apnenčastih pasov, severni in južni, ki oklepata centralni alpski kristaliničnik. Stični erodirani trakovi so tudi v reliefu dobro izoblikovani in predstavljajo ravne V-Z longitudinalne penetracijske črte. Prečna tektonika in razni nealpski strukturalni vplivi so razčlenili V-Z potekaajoče alpske cone v topografske elemente. Tudi tu je erozija ustvarila prelaze, h katerim vodijo doline rek s tipično prečno penetracijsko usmerjenostjo pravokotno k alpski pregradi.

Kombinacija longitudinalnih in transverzalnih prometnih smeri ustvarja v Alpah mrežo relativne prehodnosti. Posamezne črte, ki križajo od S proti J alpsko gorsko pregrado, imajo mednarodni pomen. Kot taka veljata zlasti Gotthard (2111 m) in Brenner (1370 m), ki vodita k ligurski in jadranski obali oziroma iz južne Nemčije v srednjo Italijo.

JUŽNI LOK tvori na J, JV odnosno V preguban pas, ki veže, v enoto V-Z potekaajoče južne predele Alp, odklonjene ravno na slovenskem ozemlju v SZ-JV usmerjene dinarske verige, ki se zopet v porečju Drima zavijejo k S-J Pindu. Širina tega pasu med Jadranskim morjem in panonskim nižavjem z njegovimi velikimi zalivi v severno Srbijo ter Solunskim zalivom in njegovim topografskim podaljškom ob Vardarju, se tako v glavnem, kakor tudi v podrobnostih zaradi

členovitosti morske in ravninske obale močno izpreminja. Na najožjem mestu Karlovac (112 m) — Senj znaša le 70 km, medtem ko na črti Beograd (73 m) — Metković naraste na 300 km ter pade med Skopljem (290 m) in Skradom (12m) na 160 km. Enotne vodilne slemenske črte redoma ni. Pahljačasto od SZ proti JV razčlenjeni kompaktni gorski hrbti se dvigajo med enako orientiranimi zaprtimi depresijami ali rečnimi zasekami ter predstavljajo topografsko značilnost tega pretežno apnenčastega gorstva. Iz povprečne višine do 800 m se vzpenjo v zgornjem porečju Drine nad 1500 m. V omenjenih profilih je altimetrično nad 1000 m 3, 97, odnosno 69 km (sl. 3.).

Tektonsko sestavlja Dinarsko gorstvo podobno kot Alpe vrsta več ali manj vzporednih con, ki se med seboj razlikujejo po gradnji in hribinskem materialu (10), po dveh lastnostih, važnih za tehniko komunikacij. Značilne apnenčevo-laporaste albansko-dalmatinsko-istrske, vzporedno z obalo potekajoče in deloma z morjem zalite gube (dalmatinska otočja) se izgube ob spodnji Soči (I). Naslednjo topografsko in s tem prometno najvažnejšo cono tvori apneniško višavje, Visoki Kras, ki se vleče iz S Albanije skozi Črno goro, Hercegovino, JV Bosno, Liko ter se v prelomljenem Postojnskem krasu, Hrušici in Trnovskem gozdu preusmeri v Beneške Alpe (II). Ta enota je ona strma pregrada s kotlasto topografijo zaprtih polj in dolin, ki najbolj ovira dostop na Jadran iz balkanskega in srednjeevropskega zaledja. Sledeča cona, grajena tudi pretežno iz apnenca, prihaja iz Grčije v zapadni del vardarske banovine ter se podaljšuje preko črnogorskih Komov in centralne Bosne, v Slovenijo. (III). Tukaj interferirajo njene SZ-JV usmerjene strukturalne črte z V-Z dislokacijami Julijskih in Kamniških Alp, ki so le nadaljevanje te apnenčaste dinarske cone. V območju njenih vodopropustnih gmot pa prihajajo na dan obsežna okna vodonepropustne podlage z normalno hidrografijo (skriljavci v notranjedinarskem trupu, v Bosni, v okolišu Karlovca, Litije, Trojan, v Karavankah in Karnijskih Alpah). Boljša prehodnost te dinarske cone je utemeljena v vsaj delni površinski hidrografiji z erozijskimi dolinami. Naslednja važna enota je Pelagonski masiv v porečju zgornjih tokov Vardarja, Treske in

Črne, ki izginja dalje proti SZ, a ima v sljudnatih skriljavcih naše koroške Ziljske doline svoj ekvivalent (IV). Naslednja strukturalna cona je grajena iz laporjev, peščenjakov ter drugih vodonepropustnih sedimentarnih hribin z mnogimi prodori ofiolitov in granitnih ter tonalitnih intruzij. Prihaja iz albanškega zaledja, se v obliki obrnjenega S potegne preko Metohije, zapadne Srbije, severne Bosne proti Z; nekatere njene kamenine se morda zopet pojavljajo v alpskem Obdruvju (V). Značaj sredogorja z razvito normalno hidrografijo daje tej enoti boljšo prehodnost. Med Pelagonski masiv (IV) in kristalinično Rodopo (R) je stisnjen Vardarjev jarek (VI), ki je po gradbenem materialu soroden peti enoti, strukturalno pa predstavlja brazdo, ki s svojo posebno žlebasto topografijo odpira pot od srednjega Ibra in južne Morave k Solunskemu zalivu. V Alpah so morda Visoke Ture nadaljevanje Vardarjeve cone (sl. 2.).

Kot posledica tektonske zgradbe in z njo kavzalno povezane topografije, mora v področju Dinaridov imeti tudi vsaka dispozicija prometne mreže vodilne longitudinalne od SZ proti JV, odnosno J razčlenjajoče se črte, povezane s sekundarnimi prečnimi. Pot k obali iz zaledja vodi preko smeri, lomljenih v tlorisu večkrat pod pravim kotom, ter v območju tipičnega kraškega reliefa z menjajočimi se padci in vzponi (14). Prehodnost je v predelu med Beogradom in Kotorom najtežja (sl. 3.).

Severno-dinarski pregib. Križanje V-Z in S-J alpskih ter SZ-JV in SV-JZ dinarskih tektonskih črt je zvezano z največjim znižanjem v Sloveniji (581 m) in zoženjem dinarske pregrade v Gorskem kotaru (70 km) ter nastankom tržaškega in reškega morskega zaliva. V zdrobljenem reliefu je voda s svojo erozijsko in korozijsko delavnostjo odprla dve veliki longitudinalni prometni črti dravsko in savsko. Pritoki Save predstavljajo penetracijske črte s celinske strani k Soči z Idrijco in ponikalnicam Reki ter Riječini ter njih poljem na jadranski strani.

Dinarski trup. Longitudinalne naravne prometne smeri teko vzporedno z vodilno tektoniko. Tehnično pa imajo tudi tukaj komunikacije relativno neugodne podolžne profile, ker je med porečji sekundarnega ožilja desnih Savinih pritokov premagati razvodne višine, ki ločujejo dinarsko usmerjene pritoke odnosno od SZ k JV nanizana polja. Transverzalne komunikacije ovira poleg neugodnega tlorisnega poteka penetracijskih dolin še nekaj promet ovirajočih lastnosti kraškega reliefa. Predvsem manjka možnost izvrtanja t. zv. »basis-predorov«, ki s primeroma kratkim podzemeljskim potekom, a zelo nizko pod slemenom, bistveno skrajšajo pot (13, 20, 21). V Visokem krasu so možni pod količkej ugodnimi obratnimi pogoji brez pretirano velikih investicij, ki bi jih ne zmogla mala interesirana okrožja, le prehodi med Uno in Butišnico (671 m), Vrbasom in Ramo (1170 m), Bosno in Neretvo (967 m). Mnogo težji so že prehodi med Taro in Moračo (1230 m), z 2 km ter Limom in Drimom (1849 m) z 8 km predora. Vse druge transverzale vodijo preko zaprtih depresij hrvatskih (Lika itd.), bosanskih (Livanjsko, Glamočko, Kupreško polje itd.), hercegovskih (Gatačko, Bileško, Popovo polje itd.) in črnogorskih (Nikšičko polje itd.) polj (15, 16). Penetracijsko vrednost prometnih smeri ob rekah pa zmanjšuje globoka zarezanost strug v apnenčastih in dolomitnih predelih ter kraški izvori rek, v katerih prihajajo na dan že zbrana vodovja, torej brez erozijskih dolin ob zgornjem toku, ki so tako važne za trase komunikacijskih zvez v gorovju.

Južno-dinarski pregib. S preusmeritvijo strukturalnih črt se je stvoril Lješki zaliv s Skadarskim jezerom. V njega zaledju nastopa drugo znižanje gorske pregrade (600 m). Ob prečnih in podolžnih tektonskih črtah (17), ki meje tudi Metohijo (410—550 m), si je rečna mreža Drima erodirala prehode in s tem odprla pot med Jadransko depresijo in Kosovim (550 m), sestavnim delom prometnega traku (70 m — 580 m — morje) med Dinarskimi verigami in Rodopo (19).

Korab-Pelagonija. Južno pregiba prevladujejo S-J longitudinalne tektonske smeri. Ob njih so usmerjeni predvsem značilni udori: Polog (414 m), Prilepsko in Bitoljsko polje (623 in 583 m), Ohrid (695 m) in Prespa (853 m). Hidrografska mreža sledi S-J smeri: Črni Drim in Radika, ter zgornji tokovi Vardarja, Treske in Črne. Gostivarski, kičevski in ohridski prehod preko razvodnice usmerjajo transverzalne prometne črte.

SEVERNI LOK veže severne partije Vzhodnih Alp s Karpati in dalje z Balkanom. Obe veliki preokrenitvi na skrajnih koncih Karpatov reducirata pri Bratislavi (132 m) in Železnih vratih (43 m) to prometno oviro na možni minimum, ker jo prodira plovna Donava. Slemenska črta Karpatov in Balkana je enotnejša, širina pravega slemenskega loka brez slovaškega in sedmograškega višavja meri povprečno 100 km. Hribinski material dajejo pretežno kredni in staroterziarni peščenjaki in laporji ter kristalasti skriljavci, ki jih spremljajo apnenčasti pasovi. Ta v splošnem vodonepropusten material je omogočil hidrogrfski mreži odprte transverzalne zaseke ter z njimi dobro prehodnost gorovja. Ker leži ta lok skoraj v celoti izven naše države ter na njeno prometno življenje vpliva le posredno, se z njim ne bom podrobneje bavil (18) (sl. 2.).

Karpatsko-Balkanski pregib tvori polkrog, v katerem se strukturalne črte tega loka popolnoma preokrenejo, in sicer iz V-Z v Z-V smer. V zdrobljeni strukturi so si pritoki Donave, zlasti na konkavni strani, v radialno transverzalnih smereh, zasekali mnoge prehode, izmed katerih so posebnega pomena »Vrata« k Tamišu, »Greiben« k Peku in »Grmada« k Nišavi, prelazi, ki vežejo spodnjedonavske ravnine k srednjemu Podonavju oz. njega zalivom v relief (sl. 3.).

KRISTALINIK. Oba velika loka se v osrednjih delih balkanskega polotoka naslanjata na Rodopo, ki ima svoj ekvivalent v delu alpskega kristalinika severno in vzhodno Velikih Tur. Mejna pasova Rodopa na Z in S sta žlebasti brazgotini, vzdolž katerih je na eni strani srednji Vardar stvoril prometno pot ugodnega podolžnega profila, na drugi strani pa Nišava, Isker, in Marica odpirajo široke V — doline (10).

Karpatski lok zadeva v porečju Morave in Odre na zunanji strani ob Češko g m o t o v kontaktnem pasu z enako prometno ugodno topografijo.

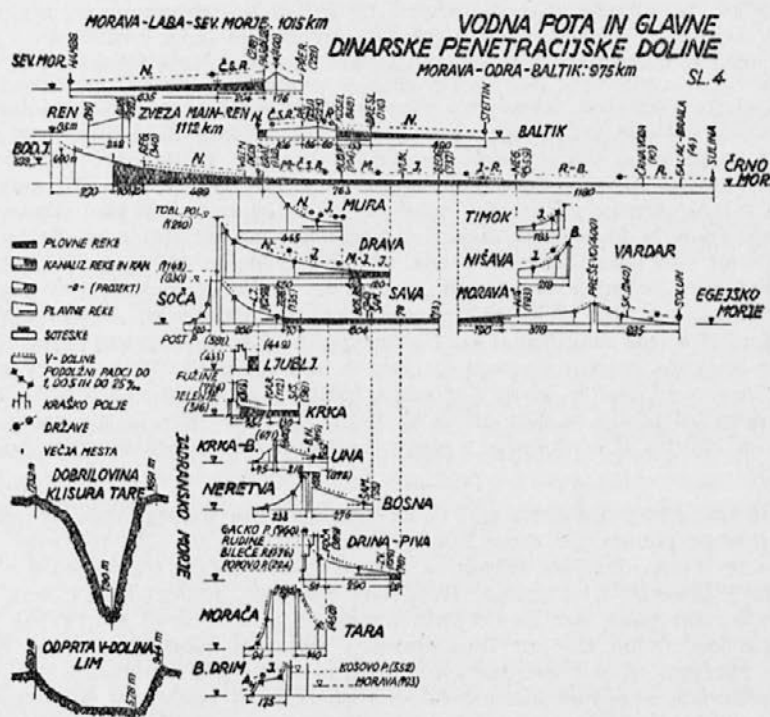
RAVNINE. Med opisanimi relativno visoko dvignjenimi pasovi gorskega skeleta se razprostirajo razsežni, topografsko izravnani in pogreznjeni predeli, največkrat napolnjeni z mlajšimi naplavinami, iz katerih se vzdiguje le mestoma otočno gorovje ali prihajajo na dan ostanki podlage in zalitega reliefa. Morfološka črta, ki poteka v predgorju, loči ravnine, prostore malega prometnega upora, od reliefa. Na sl. 2. sem v svrhu poenostavitve identificiral ravninsko obalo ter njene zalive z glavnimi geološkimi konturami, ki ločujejo mlajši terciar s kvarterom od starejših formacij.

HIDROGRAFIJA

Pomen hidrogrfske mreže, ki jo usmerja v glavnem strukturalna zgradba, je za komunikacije dvojen. Vodni tokovi morejo biti sami po sebi vozišče minimalnega prometnega odpora ali pa, zlasti v delih zgornjih tokov, z erozijskimi dolinami, zarezanimi podolžno ali prečno v trupe gorskih pregrad, odpirajo kot penetracijske črte suhozemskim komunikacijam pota položnega dostopa (5—25‰): v relief k razvodjem ali preko slemenskih črt. V naši državi imamo obširno ozemlje, ki nima površinske hidrogrfske mreže, temveč pronica voda na propustni površini ter se zbira in odteka pod zemljo. Mehanično delavnost vode (erozija) nadomešča kemična (korozija) ter dolbe namesto vejasto razčlenjenih dolinskih sistemov

značilne zaprte nepovezane depresije kraškega reliefa s svojstvenim načinom lokalno prometne otvoritve in zmanjšuje tranzitno vrednost preko njih izpeljanih komunikacij (14).

Za oceno prometno-tehnične primernosti dolin je treba ugotoviti značaj glavnih razvodnic, ki poleg slemenskih črt omejujejo pogosto prometne enote in uplivna območja komunikacij, glavne usmerjenosti vodnih tokov v okviru vodilnih smeri reliefa (penetracijska vrednost), vodni režim, ki omogoča prosto plovbo v spodnjih in srednjih, odnosno kanalizacijo in splavljanje v zgornjih tokovih, podolžne in prečne profile rečnih dolin in nekaterih kraških depresij kot usmerjevalcev prometnih naprav (sl. 4.).

Hidrografska pripada Jugoslavija (249.468 km²) z 71% k Črnemu morju, z 19% Jadranu in z 10% Egejskemu morju; zato je organsko povezana k črnemorskemu (donavskemu), jadranskemu in egejskemu morskemu zlivu; le posredno prihajata v poštev prometno tudi Severno morje in Baltik (sl. 3.).

DONAVSKI ZLIV meri 817.000 km², od tega v naši državi 176.980 km². Njega osnovnico tvori Donava (2.860 km), s spodnjim tokom na višini nekako 0—40 m, srednjim 60—160 m in zgornjim nad 264 m. Tok meri v Jugoslaviji 362 km, daljnih 229 km tvori mejo naproti Romuniji.

Severna razvodnica Podonavja (proti Sev. morju in Baltiku) ima važen tehnični pomen le v švicarskih centralnih Alpah, Švabskem in Frankovskem Juri, Češkem lesu ter v Beskidih. V ostalih predelih se toliko zniža, da se zabrišejo ločilni uplivi za obratovanje komunikacij (sl. 2). V zgornjem bazenu je tako struga Donave oddaljena 50 km od Bodenskega jezera (398 m), 60 km od Neckarja in 135 km od Maina, plovnihih pritokov Rena. Najnižje točke na razvodnicah med temi rekami

leže 430 in 410 m visoko. Donavo spaja dalje Morava na Odru in Labo, od katerih je Morava oddaljena 50 odnosno 65 km z razvodnimi višinami 225 in 400 m (sl. 4). Južna razvodnica Podonavja proti Jadranskemu in Egejskemu morju je prometno ostro povdarjena ovira, preko katere omogočajo prehod le penetracijske doline, ki vodijo z obeh strani k njej. Na tej črti je razvodje srednjedonavskega bazena nasproti vzhodnojadranskemu, od slovenskega do črnogorskega krasa, (razvodje Sora-Idrija 750 m do Lim-Drina 1849 m) topografsko vseskozi komplicirana in deloma vsled podzemnega odtokanja sploh nedoločena (sl. 2, 3.).

Vodni debit in podolžni profil omogačata na Donavi prosto plovbo na dolžino 2.430 km do Regensburga (340 m), kanalizirana je še do Ulma (466 m). Na srednji in spodnji Donavi (zlasti Sulina) in njenih pritokih ovirajo plovbo izvirki v koritu rek, peščine, bifurkacije in plitvine pod 1.5 m, stalno prelaganje struge, led ter brzice v Đerdapu. Bistvena naloga tehnične uprave je poleg vzdrževanja pristanišč ter uprave voznega parka skrb za odpravo in omejevanje teh ovir.

Južnopanonsko stočje. Vsa panonska nižina se rahlo nagiba proti JV k iztoku Donave v Đerdapu. Na ravninskem predelu naše države se zlivajo radialno razporejene velike reke; na sektorju zračne dolžine 190 km sprejema Donava: Dravo (720 km), Savo (940 km), Tiso (1.358 km), Tamiš (352 km) ter iz južnega zaliva ravnine v dinarski relief še Veliko Moravo (568 km), same plovne oz. plavne reke, in to po redu, kakor so našteje, v dolžini (151 odn. 311 km), (592 odn. 750 km), (650 odn. 1240 km), (3 odn. 270 km), (150 odn. 217 km) (sl. 3). Ravnina je povsod tudi področje kanalskih gradb; na pretežno poljedelskih površinah imajo poleg prometnih tudi melioracijske naloge. Med take naprave spadajo: Kanal kr. Petra (124 km), Kanal kr. Aleksandra (68 km) in Begejski kanal (76 km). Ravnina omogoča gradnjo zveze med Donavo in Savo preko Vinkovcev v porečju Bosuta, Spačve in Studve, ki so v spodnjih tokih že sedaj plovni (40, 21 in 18 km). Glavni podolžni profili so razvidni iz sl. 4. Naštete reke teko po planjavah odnosno široko odprtih V — dolinah, z močno razčlenjeno sekundarno pritočno mrežo (23 in 24).

Desnobrežni Savini pritoki imajo od rek tretjega reda za našo razpravo poseben pomen. Od Save Bohinjke do Kolubare na njih tok sicer upliva podolžna in prečna dinarska tektonika, vendar vodi v efektu trasverzalno h gorski pregradi. Plovne so Ljubljanka, Kupa (na 136 km), Drina (na 30 km), ostale omogočajo splavljanje lesa na večjih dolžinah; in sicer Una 62 km, Vrbas 50 km, Bosna 110 km, Drina 250 km. Razvodnice, v Posavini manj povdarjene, so med njimi in njih pritoki in v osrednejših gorskih predelih težko prehodne (14). Gornji tokovi prihajajo v poštev kot izdatni viri energije. S stopnjami bi tudi plovba prodrla globlje v relief, pri Kupu 293 km skoro prav do izvira (313 m) na 25 km zračne razdalje od Jadrana. Za izvedbo železnic in cest v potezih dolin so važni njih podolžni nakloni do 5, 25 in 60‰, kot oddelki v tehničnem načinu obratovanja ter meje, pri kateri mora trasa zapustiti dno depresij, če se že prej ni mogla razviti po pobočju (železnice 25‰, ceste 60‰). Glavne značilnosti prečnih in podolžnih profilov so označene na sl. 3. in 4. (22). (Parabolični normalni in »odsekani« profili ter klisurne, V — in široko odprte doline.)

JADRANSKI ZLIV: pritęza k sebi vodo z 48.250 km² našega državnega ozemlja v raztegnjenem pasu ob obali in meji. Rečne doline površinskih in ponikalnih voda vodijo kot penetracije v notranjost zaledja. Geološka potopitev jadranske obale je odprla z jadranske strani nekaj kratkih fjordnih odnosno deltnih plovnihi potov po rekah Zrmanji, Krki, Cetini, Neretvi, Rijeki, Bojani — Skadarskem jezeru — Reki Crnojevića in to na dolžini 11, 15, 3, 20, 2, 40 km. Soča, Krka, Neretva in oba Drima pa zasekajo dinarsko pregrado, kakor je že bilo navedeno, vse do znižanj na razvodni črti, k savskim pritokom odnosno k Moravi — Vardarju. Prometno svojstvena je oblika podolžnega profila Zrmanje, Cetine,

Krke in Belega Drima, ki kažejo deloma proti nebu konveksne oblike, katere predstavljajo stopnje ter skupno s klisurnimi dolinami zmanjšujejo odnosno eliminirajo njih prometno vrednost.

EGEJSKI ZLIV. K temu zlivu pripada nekako 24.238 km² države, in to v glavnem zaokroženo porečje Vardarja ter neznaten del Struminega. Razvodnica k Jadranu se ne krije s slemensko črto; prečne zaseke Vardarja, Treska in Črna odpirajo prehode na Črni Drim. Tudi vodovje tega porečja sledi tektonski orientaciji ozemlja. Najvažnejša os, srednji in spodnji Vardar, odpira z Lepencem in Pčinjo pot k Moravi. Podolžni in prečni profili te penetracijske črte med Rodopo in Dinaridi so razvidni iz sl. 2, 3 in 4.

MORJA

Pomen morja za gospodarstvo in promet je znan. Iz področja naravnih vplivov bom opozoril tukaj le na one fizikalno-geografske momente, ki odločajo pri načelni izbiri lege pristanišč, in sicer preko teoretičnih računov o najugodnejši legi luke, ki so primerni le za enostavne obale in ploska zaledja.

JADRANSKO MORJE tvori najgloblji udor Sredozemskega morja v evropsko celino. Na vzhodni obali ležijo tržaški, kvarnerski in lješki zaliv, ravno nasproti mestom znižanja in zoženja dinarske bariere in določajo tej obali osnovno prometno dispozicijo (28).

Značilnost jugoslovanske obale je nje konkordanca, t. j. vzporedno potekanje obalne črte s tektonsko strukturo in reliefnimi črtami zaledja (25). Prometna penetracija proti celini je s tem otežkočena, narava pa podpira podolžno usmerjanje komunikacij. Druga njena značilnost je členovitost, (550 km dolga ima 1590 km stvarne in 3.608 km otočne dolžine) (26), ki omogoča skoro na poljubnem mestu napravo zaklonjenih pristanišč z dobrimi sidrišči, relativno varnimi pred vetrovi. Izbera luke se vrši tukaj po kriteriju čim lažjega dostopa iz zaledja na morje.

Obala spada med strme (27), torej med one, kjer je mogoč neposredni stik ladij in suhozemskih prometnih potov ter med kontinentalne, to je one, kjer vse naprave zavise bistveno od suhozemske konfiguracije terena.

Niti plimovanje, niti morski tokovi na Jadranu ne vplivajo po svoji jakosti na usmerjanje prometnih tokov. Le burja, padec mrzlega kontinentalnega zraka na morsko površino, je važen naraven činitelj, ki ovira promet. Leta 1886 je bila v Trstu ugotovljena kot njena največja hitrost, merjena do danes, 136 km/h.

Narava utisne tako suhozemskim kakor plovnim zvezam izrazit longitudinalni karakter: obalne ceste po tipu »corniche«. Prečne prehode določajo znižanja na razvodni črti zaledja (sl. 3, 4).

EGEJSKO MORJE: Del jugoslovanskega državnega ozemlja pripada zlivu tega morja, kjer ima tudi v solunski svobodni coni pristanišče. Obala pri Solunu ima diskordantni značaj ter sega morje ob Vardarjevih strukturalnih črtah globoko v relief, je plitva ter nosi namorski značaj.

ZAKLJUČKI

Gorski relief Srednje Evrope in Balkana tvori pasove relativno večjega prometnega upora. Kot tak stavi pregrade med planotami, ravninami in morji, na katerih je razvoj komunikacij, tako z ozirom na zasnovo mreže kot na usmerjanje tras in zvez, svobodnejši.

Morja in ravnine z zalivi, reke, katerih podolžni profili, vodni debiti in režimi omogočajo plovbo ali plavljenje, erozijske ter korozijske doline in

tudi vse v posebni strukturalni izgradbi temelječe depresije, široka znižanja na razvodnicah in globlje zarežani prehodi na slemenskih črtah tvorijo v prostorih malega (ravnine), kakor tudi onih velikega prometnega upora (relief) posebne fizikalno-geografske elemente, ki v primeri z okolico spadajo med promet pospešujoče činitelje.

Kadar so naštetí topografsko-hidrografske elementi nanizani v daljše sovezne poteze preko večjih predelov kontinenta ter ležijo čim nižje nad povprečno višino obsežnejših geografskih enot, kažejo tehniki in gospodarstvu pota najracionalnejših usmeritev komunikacijskih naprav. Take sovezne poteze tvorijo naravne mednarodne prometne osi. Njih križišča in razcepi so razkretnice prometa, preko katerih se vežejo in kombinirajo najrazličnejše smeri.

Za določitev naravnih osnov naše jugoslovanske prometne politike prihajajo izmed velikih osi v poštev one, ki so neglede na državne meje in druge nematerielne vplive na življenje komunikacij, zarisane na sl. 2.

Med njimi prevladujeta po ostri izrazitosti jadranska na jugu alpsko-dinarskega gorskega sistema, in donavska na severu Alp in Balkana, ki prodira ob skrajnih koncih Karpatsko pregrado. Prva, padovsko-jadranska, prihaja od zapada, iz smeri alpskih prelazov med Rhonom in Piemontom, prečka v podolžni smeri severoitalijansko ravnino (239 do 8 m) ter se nadaljuje proti JV v smeri jadranske depresije. Deloma plovni Pad in morska pot, ki se v Otranti cepi, ji dajeta mednarodni prometni pomen. Druga, donavska črta, z glavno zvezno arterijo, plovno Donavo od SZ proti JV, veže ravnine ob njenem zgornjem, srednjem in spodnjem toku preko stičnih točk severnih Alp in Karpatov (Bratislava, 132 m) ter Karpatov in Balkana (Đerdap 43 m). Naravna zveza Donave na plovni Ren gre preko 620 m visoke razvodnice na Bodensko jezero (398 m). Drugo varianto predstavlja prelaz na Main preko razvodnice v višini 410 m (sl. 4.).

V ostrem kotu prečno k obema velikima prometnima smerema — in sicer tako, da poteka na Z južno Alp skladno s smerjo Pada in na V severno Balkana skladno z Donavo — teče linija 45 vzporednika. Zapadno Alp vodi na Biskajski zaliv (Bordeaux), njen vzhodni podaljšek pa gre preko spodnje-donavskih pristanišč na Črno morje oz. v južno Rusijo (Odesa). Na našem državnem ozemlju teče preko stikov Alp z Dinarskimi verigami in Karpatov z Balkanom. Pri točkah teh najboljših prehodov prekorači pregrade terciarnih gorstev, ne da bi se mnogo odklonila od vodilne smeri in vzdignila znatno nad povprečno višino 100—200 m. Pad, Sava in Donava tvorijo plovne in plavne elemente na dolгих odsekih te mednarodne črte.

Srednje in vzhodne Alpe so raztegnjena prometna ovira (smer V-Z) med dvema velikima prometnima prostoroma: med švabsko-bavarsko visoko planoto z avstrijskim predalpskim višavjem (567 do 264 m) in zgornje-italijansko nižavo (239 do 8 m). Na vzhodni strani ob S-J črti alpski relief

popusti. Prelazi v njegovem trupu tvorijo navzlic svoji višini točke relativno manjšega upora, h katerim vodijo erozijske doline. Prečna Gotthardova preseka (sedlo 2111 m) ima povdarjen pomen, ker leži v smeri med zgornjo Renovo dolino ter Genovskim zalivom, v zaledju katerega se znižajo Apenini zaradi zaokrenitve svoje smeri, na 500—800 m. Brennerjeva preseka (sedlo 1370 m) vodi iz težišča severnonemške visoke planote proti skrajnemu zapadnemu zalivu Jadranskega morja na eno stran ter preko sedel v Apeninih (900—1000 m) v osrednjo Italijo. Preseka na Pyhrnu (sedlo 945 m), skupno z drugimi prelazi, leži v smeri južna Češka — Jadran.

Znižanje in zoženje južne alpsko-dinarske pregrade v njenem pregibu (Slovenija) ustvarja možnost relativno lahkih prečnih zvez iz Panonskega bazena ter njenega vzhodno-alpsko — karpatsko — severno-dinarskega obrobja na oba velika zaliva vzhodne jadranske obale, tržaški in reški. K temu prehodu pritekajo s celinske strani ter izza gorskega obrobja Alp in Karpatov v pahljačasti razporeditvi naravne prometne smeri.

Prometna os (od tržaškega zaliva preko Slovenskega Krasa 581 m), ob vzhodnem robu Alp vodi v ravnin ob Rabi (naravna duplikatura prisilne semmerinške črte ob Litvi, Muri in Savinji) skozi alpsko-karpatski pregib (Bratislava 132 m) v žleb vzdolž stika Karpatov in Češke gmote. Hidrografska osnovnica te prometne črte sta Morava in Odra, ki bi preko medsebojnega razvodja (225 m) omogočili plovno zvezo na Settin, s priključki Labe (razv. 400 m) na Hamburg in Visle (razv. 302 m) na Gdynjo. Izход osrednjih delov panonskega nižavja in zveze srednjih Karpatov na Kvarner gre preko največje zožitve dinarske pregrade v porečje Kupe (811 m). Kombinacija Donave, Bosute, Save in Kupe bi odprla vsem notranje-panonskim prometnim osem plovno pot do izvora Kupe (313 m) in s tem skoro neposredno do Jadrana (25—30 km).

Pregiba Karpatov v Balkan ter Dinarskih planin proti J odpirata v gorskem trupu vzhodnega dela osrednjega Balkana skupno z rečnimi dolinami Timoka, Toplice, Drima in s tektonskimi depresijami Malega in Velikega Kosova (550 m) ter Metohije (450 m) transbalkanski prometni prehod iz spodnjega donavskega prostora na Lješki zaliv. Ta prometna os vodi preko sedel, do 650 m absolutne višine.

Kontakta kristalinske Rodopske gmote z dinarskimi verigami na Z in z Balkanom na S sta geološki coni, ki se v topografiji odražata kot izrazita žleba. Med glavnim zalivom panonske ravnine ob Veliki Moravi in Ibru ter solunskim morskim zalivom odpirata Morava (z Ibrom) in Vardar (s Pčinjo) pot preko bifurkacij na Kosovu (580 m) ter Preševu (450 m). Podoben žlebasti pas v stiku Rodopa z Balkanom označujejo doline Nišave, Iskre in Marice, ki preko Dragomana in Trajanovih vrat (834m) vodijo iz Panonije k Bosporu.

Zaradi popolnosti omenjam tudi črnomorsko egejsko morisko pot, ki se v SZ obali Črnega morja cepi v pahljačasto razporejene celinske smeri v Podolje ob Dnjestru in južno Rusijo ob Dnjepru.

Ozemlje naše države in njega prometno sosedstvo prepregajo osi malega prometnega upora. Črte vežejo področja tako po naravnih pogojih kot po stopnji gospodarstva zelo različnih potencialov. Ta razlika, ki je pogoj izmenjave gospodarskih dobrin, je sposobna povzročiti na njih tudi močne prometne tokove. Donavska pot, o kateri se zadnje mesece toliko govori, je le eden izmed važnih, a ne edini sestavni del te mreže, ki veže Jugoslavijo z njenim prometnim sosedstvom (sl. 2 in 3.).

V dopolnitev prometne fizikalno-geografske karakteristike našega državnega ozemlja, ki je do sem obsegala le določitev velikih naravnih prometnih smeri, dodajam še nekatere posebne ugotovitve krajevnega značaja, ki so važne za izgradbo komunikacijskih omrežij pri nas.

Geološka in topografska gradbena osnova Jugoslavije je Dinarsko gorstvo. Njegove SZ-JV usmerjene tektonske enote prehajajo preko prometno važnih utesnitev v Sloveniji v V-Z potekajoče alpske ter v Južni Srbiji v S-J usmerjene pindske verige. Ta sovezna gorska pregrada se najmočnejše razširi in kulminira v predelu med Beogradom in Kotorom. (sl. 2 in 3.)

Gmoto razčlenjajo poleg vzdolžnih tudi prečne tektonske črte, ki se jim prilagodi hidrografska omrežje. Pri rečnih dolinah se skoro s popolno zakonitostjo menjata obe usmerjenosti.

V taki topografiji ima prometna mreža po svoji osnovni razporeditvi nujno obliko od SZ proti JV in dalje proti J divergirujočih longitudinalnih črt (dravska, savska črta itd.). Transverzalne smeri s prečnimi spoji iz Podonavja in njegovih ravninskih zalivov proti Jadranski depresiji pa so sestavljene iz menjajočih se podolžnih in prečnih oddelkov, ki vodijo do obale preko lomljenih črt, sledeč deloma rekam, deloma kraškimi poljem (sl. 3.).

Prehodnost otežkoča fizikalno geografska posebnost velikega dela tega ozemlja. Topljivost karbonatskih hribin (apnenca in dolomita) je povzročila, da se je izoblikoval v širokem pasu Dinarskega gorstva od Furlanije do severne Albanije kraški relief, katerega značilnost so zaprte, izolirane depresije s ponikalnicami (korozijska) v nasprotju z normalnimi rečnimi dolinami (erozijska). Namesto enotnega vzpona z rastočo strmino, ki vodi k prelazom, kaže v takih predelih podolžni profil komunikacije pogosto žagasto obliko z nujnimi, obrat podražujočimi izgubljenimi padci preko kompaktnih hrbtov. Pot »vere se uz klance, niz klance...«, kakor steza v »Smrti Smail age Čengića«. A tudi površinske reke v plitvem krasu imajo mesto paraboličnega in prehodnega podolžnega profila, odsekane gornje tokove, ker pri-

haja v kraških izvirih ob strmih stenah na dan že v podzemlju organiziran tok (Ljublanica, Krka, Kupa, Una, Bosna itd.). Apnenčasto in dolomitno gradivo našega reliefa vpliva tudi na območje posameznih komunikacij. Namesto sistema široko odprtih V-dolin s pritoki, ob katerih bi bilo možno razpresti sekundarno prometno omrežje, zarežejo osamljene kraške reke ozke soteske, klisure in vintgarje (Kupa, Vrbas, Lim, Pečka Bistrica itd.). Penetracijske komunikacije teko po dnu prilagojene toku ter so z naseljenih planot skoro nedostopne. Prometna pota pa, ki se vzdignejo iz sotesk po vzgledu starih rimskih in turških vojaških cest, vodijo v velikih višinah s skrajno neugodnimi podolžnimi profili. Globoke rečne zaseke omejujejo njih vplivna območja (sl. 4.).

Na velikih ravninah naše države začrta zvezdasto stočje Donave z Dravo, Savo, Moravo, Tamišem in Tiso komunikacijam okoli Beograda možnost radialne dispozicije.

Jugoslovanski del vzhodnega jadranskega morskega obrežja ima značaj dvojne obale in njena struktura dovoljuje gradnjo luk na mnogih točkah. Izbera najprimernejše se vrši torej s stališča najugodnejšega dostopa iz zaledja preko alpsko-dinarsko-pindske pregrade in ne prvenstveno iz navigacijsko-pomorskih vidikov. Že ta okoliščina, združena z značajem vertikalne izobrazbe neposrednega in posrednega zaledja, onemogoča vsako zasnovo centralne luke. Mesto nje bomo morali izgraditi vrsto manjših pristanišč za dovolj omejena ozadja in s specializirano opremo. Naše Primorje ni linearna črta, temveč širok pas, od vzhodnega dinarskih strmin do skrajnih otokov, ter kot taka zahteva svoje posebne notranje prometne obdelave.

Gornjih zaključkov naravno ne smemo razumeti kot definicije kakih determinizirajočih vplivov fizikalne geografije na razvoj prometa kot takega. Podan je le poizkus, zarisati kompleks velikih naravnih činiteljev, ki odločujoče vplivajo na racionalno usmerjanje tehničnih naprav za prevažanje bremen, torej na reševanje po sebi čisto mehaničnega problema.

VIRI:

1. Cvijić J. *La Peninsule Balcanique*, Paris 1918. — 2. Generalna direkcija državnih železnica. *Statistika jugoslovenskih železnica*, Beograd 1922—1936. — 3. Ministarstvo Saobraćaja. *Pomorski godišnjak*, Beograd 1927—1936. — 4. Trgovalsko-industrialna Komora Split. *Pomorska statistika*, Split 1922—1936. — 5. Ministarstvo Saobraćaja. *Statistika plovidbe na rekama i kanalima*, Beograd 1925—1936. — 6. Aeroput A. D. *Godišnje izveštje*, Beograd 1928—1936. — 7. Ministarstvo Gradjevinarstva. *Podaci o jačini saobraćaja na državnim putevima*, Beograd 1930—1932. — 8. Državna statistika. *Statistički godišnjak*, Beograd 1929—1936. — 9. Société des Nations. *Bulletin statistique*, Genève. — 10. Kossmat F. *Geologie der zentralen Balkanhalbinsel*, Berlin 1924. — 11. Waagen L. *Bergbau und Bergwirtschaft*, Wien 1919. — 12. Giese E. — Blum O. *Linienführung*, Berlin 1925. — 13. Brünner P. *Les Chemins de fer aux prises avec la nature alpestre*,

Grénoble Revue de Géographie Alpine 1935. — 14. Nagode Č. Naši izhodi na Jadran, Ljubljana, Tehnika in gospodarstvo 1934. — 15. Martonne de E. La Géographie physique, Paris. — 16. Cvijić J. Geomorfologija, Beograd 1924. — 17. Bourcart J. Observations nouvelles sur la tectonique de l'Albanie, Paris, Soc. géol. 1925. — 18. Waagen L. Überblick über den geologischen Bau von Südosteuropa, Katovize, Ztschr. Oberschles. Hüttenmännervereines 1927. — 19. Cvijić J. Die dinarisch-albanesische Scharung, Wien. Berichte der Akademie der Wissensch. 1901. — 20. Petković — Koch. Ivan tunel, Zagreb, Vesnik geološkog zavoda, 1—10 1925/26. — 21. Janić I. Čakorski tunel, Zagreb, Tehnični list 1936/1. — 22. Ballif Ph. Wasserbauten in Bosnien und Herzegowina, Sarajevo. — 23. Karmanski A. Regulacija Save od Siska do Zagreba, Zagreb, Publikacija Trg. Obrt. Ind. Komore 1932. — 24. Ministarstvo Gradjevina. Izveštaj o vodnim talozima, vodostavima i količini vode, Beograd. — 25. Gregory F. Petrographie classification of coast types. Bologna 1912. — 26. Rubić I. Naši otoci na Jadranu, Split. — 27. Rubić I. Mali oblici na obalnom reljefu istočnog Jadrana, Ljubljana, Geografski Vestnik 1936. — 28. Die Küstenentwicklung der Ö.-U. Monarchie, Pola 1912.

O B Z O R N I K

Monakovska metoda

Ko je bil moj prejšnji pregled dotičan, se je češkoslovaška drama že približala svoji peripetiji v Monakovem. Vse, kar je od tedaj naprej sledilo v nadaljnjem razpletu ali — bolje rečeno — odpletu češkoslovaškega vprašanja, je bilo le naravna posledica monakovskih sklepov, kakor so bili tudi ti samo zaključna faza razvoja, ki sem mu bistvene oznake nakazal že v zadnjem pregledu.

Lord Runciman je tedaj še vedno »posredoval«, toda že tedaj se je zdelo jasno, da je njegove misije dejansko konec. Že tedaj se je tudi govorilo, da ima angleški lord — mimo tako zvanega »četrtga načrta« praške vlade — v rezervi še en predlog, ki ga pa spričo popolne prekinitve pogajanj med sudetskonomsko stranko in praško vlado ter spričo Henleinovega bega v Nemčijo dejansko ni mogel več predložiti. Kasneje se je izvedelo, da je bil ta Runcimanov skrivnostni »rezervni predlog« v vseh bistvenih pobudah sprejet v tako zvani angleško-francoski ali londonski načrt z dne 18. septembra tega leta, ki ga je sestavila Anglija v sporazumu s Francijo po Chamberlainovem prvem sestanku s Hitlerjem v Berchtesgadenju dne 15. septembra in ki ga je na angleški in francoski pritisk morala sprejeti če-

škoslovaška vlada dne 21. septembra. Navzlic temu pa je v prvi angleški »Beli knjigi«, v kateri so zbrani nekateri glavni dokumenti češkoslovaške krize, Runcimanovo pismo, ki vsebuje navedeni predlog, datirano šele z 21. septembrom tega leta in ga je pod tem datumom navajal v svojem poročilu v spodnji zbornici tudi sam Chamberlain, dočim je že nekaj dni nato »izdal« francoski ministrski predsednik Daladier v francoskem parlamentu, da je bil Runcimanov predlog sporočen francoski vladi — pred 18. septembrom tega leta. Ako se je s kasnejšim datiranjem Runcimanovega pisma skušal ohraniti videz, da Chamberlainu Runcimanovi predlogi o odcepitvi sudetskih Nemcev od ČSR ob njegovem prvem razgovoru s Hitlerjem v Berchtesgadenju dne 15. septembra še niso bili znani, je učinek tega manevra, zlasti po Daladierovih izjavah, prej nasproten... Pri tem ostane seveda odprto vprašanje, zakaj je bila ta zmešnjava z datumi Runcimanovih poslednjih predlogov prav za prav potrebna, ako so bili Runcimanovi zaključki zares tako pravilni, da se jim niti angleška niti francoska vlada v nadaljnjem postopku nista več mogli izogniti?

Naj bo s tem ozadjem Runcimanove misije kakorkoli, Runcimanovo poročilo, datirano v angleški »Beli

knjigi« z dne 21. septembra 1938, in tu želim navezati svoj današnji pregled na pregled v zadnji številki, tvori nedvorno ključ za razumevanje razpleta češkoslovaškega vprašanja v monakovskem smislu. Vse, kar se je v monakovski rešitvi še pridružilo na škodo Češkoslovaške, obeh zapadnih velesil ter dosedanjega evropskega ravnotežja preko Runcimanovega okvira, je bilo le naravna posledica Runcimanovega stališča, izraženega v zaključkih z dne 21. septembra. Ker je Runcimanova misija, kakor sem že zadnjič poudaril, v razvoju dogodkov vedno bolj dobivala uradni angleški značaj in ker je na Runcimanovo posredovanje od vsega začetka pristala tudi Francija, nista zapadni velesili ob višku krize, ko je bila ne le od Henleina (15. septembra), temveč tudi od Hitlerja (javno prvič v govoru dne 26. septembra t. l.) postavljena zahteva o samoodločbi sudetskih Nemcev, Runcimanovega mnenja mogli več zavreči. Z istim argumentom sta končno obe pritisnili tudi na Češkoslovaško in zahtevali od nje, da sprejme londonski načrt o odcepitvi sudetskega ozemlja, ki je v bistvu pomenil samo uradno formulacijo Runcimanovih nasvetov in zaključkov.

Kakšni so bili Runcimanovi zaključki? Angleški lord jih navaja v svojem pismu Chamberlainu in dr. Benešu z dne 21. septembra tega leta. Runciman najprej ugotavlja, da so njegove funkcije »posredovalca« prenehale s Henleinovo zavrnitvijo »četrttega načrta« praške vlade in prekinitvijo pogajanj dne 13. septembra, ko je »bodisi neposredno, bodisi posredno zveza sudetskih voditeljev z nemško vlado postala prevladujoči činitelj v položaju« in »spor ni bil več notranji spor«; njegova naloga pa ni bila, da posreduje med Češkoslovaško in Nemčijo. (To vlogo je, kakor znano, prevzel takoj nato Chamberlain sam, ki je dne 15. septembra obiskal Hitlerja v Berchtesgadenu. Rezultata obeh posredovanj — Runcimanovega na notranjepolitičnem in Chamberlainovega na mednarodnem področju — se po

negativnih zaključkih za Češkoslovaško popolnoma krijeta, kar vsaj do neke mere potrjuje domnevo o preventivni pripravljenosti tako zvanih »rezervnih« angleških predlogov. Obe angleški soluciji — Runcimanova notranja in Chamberlainova mednarodna — sta namreč radikalni: Runciman priporoča odcepitev sudetskega ozemlja, Chamberlain pa sprejema vse mednarodne posledice te odcepitve, ki pomeni začetek razkosanja Češkoslovaške.)

Dasi Runciman v svojem pismu izrecno ugotavlja, da so za ves razvoj odgovorni samo »Henlein in Frank ter oni njuni pristaši doma in v inozemstvu, ki so ju silili v skrajne in protiustavne ukrepe«, vendar takoj nato pripominja: »Navzlic temu čutim mnogo simpatij za sudetske Nemce. Neprijeten je moral biti zanje občutek, da jim vlada tuja rasa. Ostal mi je vtis, da je bil češkoslovaški režim v sudetskih krajih v teh poslednjih 20 letih, četudi ga ne morem označiti kot režim aktivnega zatiranja in vsekakor ne kot terorizem, obeležen s pomanjkanjem takta, nerazumevanjem, nestrpnostjo in malenkostnim ustvarjanjem razlik, tako da se je prizadetost nemškega prebivalstva neizogibno usmerjala v smer upora... Čustva sudetskih Nemcev so bila iz več razlogov čustva obupancev. Šele pojav nacistične Nemčije jim je vzbudil upanje... Njihovi pogledi na rajb so bili po vsem tem nekaj povsem naravnega...«

Na osnovi teh ugotovitev prihaja nato lord Runciman do znanega zaključka, da je treba sudetske Nemce »hitro in brez odlašanja« priključiti Nemčiji, ker je sicer »v negotovosti resna nevarnost, celo nevarnost državljanske vojne« in je potemtakem »dovolj močnih razlogov za politiko takojšnje in energične akcije«. Runciman odklanja plebiscit v krajih z nemško večino, ker bi bil »le gola formalnost« in ker »velika večina prebivalcev (v krajih z nemško večino) želi spojitve z Nemčijo«. Zato predlaga takojšen odstop teh krajev. V nadaljnjih izvajanjih predlaga popolno nevtralizacijo Češkoslovaške po švicarskem zgledu, kar še posebej pripominja tudi glede češkoslovaške zunanje

politike, kajti ves problem je po njegovem v tem, »da se odstrani iz osrčja Evrope središče hudega političnega spora.«

Konkretno postavlja lord Runciman v svojem pismu štiri predloge:

1. Češkoslovaška vlada naj prepove sleherno delovanje strankam in osebam, ki so namerno podpihivale sosedom sovražno politiko; ako bi bilo potrebno, naj se v ta namen podvzamejo zakoniti ukrepi.

2. Češkoslovaška vlada naj svoje mednarodne odnose tako preusmeri, da dá svojim sosedom zagotovilo, da jih ne bo v nobenem primeru napadla in da se zaradi svojih obveznosti nasproti drugim državam ne bo udeležila nobene napadalne akcije proti njim.

3. V zameno za to naj glavne velesile, ki so interesirane na ohranitvi miru v Evropi, dajo Češkoslovaški jamstva za pomoč v primeru neznanega napada nanjo.

4. Češkoslovaška in Nemčija naj skleneta trgovinsko pogodbo na preferenčni osnovi, ako bi bilo to koristno za gospodarske interese obeh držav.

Ako presojamo te »zaključke« angleškega lorda v luči dejanskega razvoja po njegovem odhodu iz Prage (16. septembra tega leta), se ne moremo ubraniti vtisa, da obsegajo že ti nasveti vse, na kar je morala CSR pristati, čim sta zapadni velesili odobrili glavno Runcimanovo priporočilo — odcepitev sudetskih Nemcev od CSR. Njegovi priporočili pod št. 1 in 2 sta bili v razvoju po monakovski konferenci, da tako rečemo, avtomatično aplicirani, ker je bil to za Čehe po zadostitvi vsem nemškim zahtevam — edini izhod. Za demokracije in puritansko ustavnega Angleža pa je vsekakor značilno, da priporoča praški vladi že tedaj nekatere povsem protidemokracijske ukrepe v notranjosti, da jo obvaruje kasnejših zunanjepolitičnih neprijetnosti! Tudi četrto priporočilo se je v razvoju po monakovski konferenci izkazalo kot povsem realno. Brez realne osnove je vse doslej samo tretje, vseskozi platonsko priporočilo o jamstvu velesil za novo Češkoslovaško, o jamstvu, ki ne le ni v monakovskem sporazumu realizirano v prvotnem obsegu, temveč, ki bo tudi po popolni izvedbi monakovskega sporazuma ostalo slej ko prej zelo problematično.

Da ne bo nejasnosti, naj končno še pripomnim, da bi bilo napačno govoriti o Runcimanovih »zaključkih« v tem

smislu, kakor da je šlo za končne izsledke dolgega proučevanja na licu mesta. Iz Chamberlainovega ekspozija v spodnji zbornici z dne 28. septembra tega leta je namreč razvidno, da je imel Runciman svoje »zaključke« pripravljene, še preden je Henlein dne 13. septembra definitivno prekinil pogajanja z vlado, kajti Chamberlain je v zvezi z naznačeno prekinitvijo pogajanj izjavil dobesedno: »V tem položaju lord Runciman ni mogel več predložiti obema strankama svojega načrta.« Isto lahko sklepamo tudi iz okolnosti, da je Chamberlain v istem ekspoziju govoril najprej o Runcimanovih zaključkih in šele nato o posvetovanju s francosko vlado za sestavo angleško-francoskega načrta z dne 18. septembra, ki te zaključke upošteva. Tudi v tem lahko vidimo nov avtentičen dokaz, da so bili Runcimanovi zaključki znani angleški in francoski vladi še pred 18. septembrom tega leta, četudi nosi Runcimanovo pismo v »Beli knjigi« poznejši datum (21. septembra). Kakor se zde te ugotovitve navidezno nepomembne, so vendar za presojo angleške in francoske akcije v češkoslovaški krizi odločilnega pomena, ker jih moramo spraviti v neposredno zvezo z naslednjo Chamberlainovo izjavo o pripravah londonskega načrta v skladu z Runcimanovimi priporočili: »Britanske in francoske državniške je vodila samo ta skrb, da bi storili vse, s čimer bi se mogli izogniti evropski vojni, in da bi našli rešitev, ki ne bi avtomatično vezala Francije, da v skladu s svojimi obveznostmi stopi v akcijo.«

Kakor so Runcimanovi zaključki ključ za razumevanje mednarodnega razvoja češkoslovaškega vprašanja od Berchtesgadena (15. septembra) preko Godesberga (22. in 23. septembra) do Monakovega (29. septembra), tako se mi zde ključ za razumevanje vzročne zveze v tem razvoju, zlasti vzročne zveze med popuščanjem Anglije in Francije na eni ter Hitlerjevo nepopustljivostjo na drugi strani Chamberlainove izjave v spodnji zbornici o po-

teku razgovorov v Godesbergu, iz katerih navajam dve značilni mesti.

Chamberlain najprej razlaga spodnji zbornici, kako je angleška vlada po sestanku v Berchtesgadenu v sporazumu s Francijo sprejela načelen sklep o prepustitvi sudetsko-nemškega ozemlja z nemško večino Nemčiji, nakar pripomni: »To sem razložil tudi Hitlerju, ki očitno o tem ni bil obveščen.« (!) ... Toda tedaj je Hitler že zvišal svoje zahteve. Chamberlain tu zbgano ugotavlja: »Zbornica po vsem tem lahko razvidi, v kakšni zmedenosti sem se znašel, ko sem moral upoštevati popolnoma nepričakovani položaj. (Odobranje.) V Berchtesgadenu mi je bilo rečeno, da bo Hitler proučil z menoj sredstva za izvedbo načela o samoodločbi, ako sprejmemo ponujeno nam jabolko te »self determination«. Tu (namreč v Godesbergu, op. pisca) pa mi je kancelar dejal, da ni nikdar niti za hip domneval, da bi se mogoče vrnil k njemu z obvestilom, da je to ponujeno jabolko sprejeto. (Smeh.)« (Citat posnet po »Tempsu« z dne 30. septembra 1938.)

V zvezi s tem je treba opozoriti še na eno osvetlitev skrivnostne poti, ki je, kakor sodim, nujno in logično vodila od Runcimanove akcije do monakovskega sporazuma. Jemljem jo iz uglednega in, lahko rečem, oficioznega nemškega vira. V znani nemški reviji »Zeitschrift für Geopolitik« (oktober 1938) piše Albrecht Haushofer v svoji razlagi k monakovski konferenci med drugim:

»S sklepom, da odpošlje v osebi lorda Runcimana kot posredovalca na češkoslovaško osebnost suverene svetovne izkušnje, moža presoje in daljnovidca (očitna aluzija na Chamberlainovo pohvalo lorda Runcimana v spodnji zbornici dne 28. septembra!), je Anglija končno skušala nadoknaditi svoje prejšnje opustitve. (Tu aludira avtor na nerazumevanje zapada za narodnostne probleme v Srednji Evropi.) In ko je lord Runciman moral uvideti, da je poskus lokalne rešitve v češkoslovaškem okviru propadel, je stavil svoji vladi jase predlog, naj se ne izogiba več poskusu teritorialne rešitve. Sredi septembra sta se notranji in zunanji položaj Češkoslovaške tako spremenila, da ni pomenila Hitlerjeva zahteva, da se more sudetskimi Nemcem ustreči samo s popolno samoodločbo, nobenega presenečenja več. Toda tudi tedaj je še vedno veljal avtomatizem francosko-ruske zveze, še vedno je veljala obveza, da je treba »napadenemu« priskočiti na pomoč. Nemčija ni mogla več dolgo gledati na trpljenje sudetskih Nemcev, roki so potekali — in ako bi na drugi strani bile izpolnjene zavezniške

obveznosti, bi bila svetovna vojna neizogibna. Res se je moglo nekaj časa misliti, da za angleškimi opozorili in francoskimi varnostnimi ukrepi ni prave vojaške resnosti velesil, ki so se smatrale ogrožene — poslednji dnevi pred 29. septembrom pa so vsekakor vzbudili prepričanje, da stoji vsa Evropa pred nepreračunljivim zlom, ako se ne posreči zavreti avtomatičnosti zavezništva in ako se ne najde razumna rešitev v sporazumu velesil.«

Nemčija je torej videla glavno nevarnost v uveljavljanju češkoslovaških zavezništva, v izpolnitvi francoskih (in angleških) ter ruskih obveznosti. Ta strah pa je vsaj do neke mere in deloma iz drugačnih nagibov čutil enako tudi Chamberlain, ki je še dne 28. septembra izjavil v spodnji zbornici, da so britanski in francoski državniki hoteli za vsako ceno »najti rešitev, ki ne bi avtomatično vezala Francije, da v skladu s svojimi obveznostmi stopi v akcijo.« Ako se je ob vrhuncu napetosti našla prav taka rešitev, potem se mi zdi zelo verjetno, da so v Berlinu prav zaradi angleškega in francoskega zadržanja nanjo resno računali, pa ne morda iz podcenjevanja angleške in francoske vojaške vrednosti, kakor pobija to domnevo tudi zgornji citat iz Haushoferjevega članka, temveč iz zaupanja in zaradi laskanja obema odgovornima državnikom na zapadu, ki sta ju obe avtoritarni državi hoteli pridobiti za širši evropski sporazum po isti metodi. Zato se mi zdi povsem točen Haushoferjev poudarek osebne vloge na monakovski konferenci in v vseh prejšnjih razgovorih: »Chamberlain je zaupal in je zato našel zaupanje (kakor za njim in z njim tudi Daladier) — zaupanje, ki bi ga na primer Eden ali Blum niti ne bila zaslužila niti ne našla.« Na to osebno noto v razvoju septembrske krize bom še posebej opozoril v razlagi posledic monakovskega sporazuma, v kolikor je mogoče o njih že sedaj razpravljati.

Po tej kratki in nedvomno neizčrpni osvetlitvi vzročne zveze v razvoju zapletanja in odpletanja češkoslovaške krize lahko vsaj v grobih obrisih razložim tri dokumente, ki tvorijo

osnovo oktobrskemu razkosanju Češko-slovaške. Prvi je angleško-francoski načrt z dne 18. septembra, drugi nemški (godesberški) memorandum z dne 23. septembra in tretji monakovski sporazum z dne 29. septembra tega leta. Njih najbolj avtentična razlaga je v že navedenem Runcimanovem pismu.

Angleško-francoski načrt vsebuje naslednje določbe: odcepitev ozemlja z nemško večino (nad 50%) brez plebiscita, kakor je to nasvetoval Runciman, toda z dopolnilno določbo, da se dokončna ureditev mej, kjer bi bilo to potrebno, prepusti posebni mednarodni komisiji, v kateri bi sodeloval tudi češkoslovaški zastopnik; izmenjava prebivalstva na osnovi opcijske pravice vsakega posameznika v določenem času; češkoslovaška vlada je upravičena zahtevati jamstva za svojo bodočo varnost, ki naj bi v obliki mednarodnega poročstva za neodvisnost ČSR proti slehernemu neizzvanemu napadu nadomestila češkoslovaške zvezne pogodbe s Francijo, Rusijo in Malo antanto. Na ta načrt je češkoslovaška vlada, kakor znano, pristala dne 21. septembra tega leta.

Nemški memorandum, ki ga je Hitler izročil Chamberlainu v Godesbergu dne 23. septembra in ki ga je Chamberlain v Hitlerjevemu imenu izročil praški vladi, zahteva odstop ozemlja z nemško večino v ultimativnem roku do 1. oktobra. Katero ozemlje je to, je določil kancelar Hitler sam in ga zarisal v priloženem zemljevidu, ki je izdelan v dveh barvah. Ozemlje, ki ga smatra Hitler za nemško, je označeno rdeče. To ozemlje naj ČSR izroči v stanju, v kakršnem se nahaja, najkasneje do 1. oktobra. Zaseda ga nemška vojska. Memorandum pripuša možnost, da imajo posamezni deli večino, ki bi hotela ostati v ČSR. V takih krajih, ki pa bi se morali najkasneje do 25. novembra označiti kot sporni, bi se naknadno izvedel plebiscit.

Z zeleno barvo so na Hitlerjevem zemljevidu označeni »mešani kraji«, za katere tudi nemški memorandum priznava, da prebiva v njih manj kot 50% Nemcev. Ti kraji ostanejo sicer pod češkoslovaško upravo, toda v njih se mora izvršiti plebiscit, ki naj odloči o njihovi končni priпадnosti.

Glede poljskih in madžarskih zahtev nemški memorandum ne vsebuje ničesar. Končno razmejitve po plebiscitu naj izvede ali nemško-češkoslovaška ali mednarodna komisija, kakor v Posarju pred dvema letoma. Mimo tega pa zahteva nemški memorandum tudi takojšnjo odpustitev sodskih Nemcev iz vojaške in policijske službe ter osvoboditev vseh političnih kazencev nemške narodnosti.

Nemški memorandum nič ne govori o garancijah za okrnjeno ČSR in tudi Hitler se v svojem govoru dne 26. septembra tega vprašanja v obliki, kakor jo predvideva angleško-francoski načrt, ni dotaknil. Izjavil je samo pripravljenost, da jamči

meje »Češke«, ne pa Češkoslovaške, ker ne želi jamčiti njenih mej, dokler ne bodo rešeni vsi narodnostni problemi v republiki. »Vem«, je izjavil Hitler, »da ne želi nobena narodnost še nadalje ostati pri Benešu... Čim bo Češkoslovaška rešila ostale probleme, ko se bodo torej Čehi sporazumeli še z drugimi svojimi manjšinami, me češka država ne bo več zanimala in ji tedaj, kar trdno obljubljam, hočem jamčiti tudi meje.«

Pariški »Tempse« je iz primerjave obeh dokumentov in Hitlerjevih dopolnilnih izjav izvajal naslednje zaključke: 1. Praška vlada je na priporočilo Francije in Anglije pristala na odcepitev ozemlja z nemško večino. 2. Nemška vlada je obseg spornega ozemlja, kakor kaže memorandumu priloženi zemljevid, znatno razširila in zahtevala plebiscit tudi v krajih brez nemške večine, katerim je češkoslovaška vlada hotela dati župno upravo po svojem četrtem predlogu. 3. Hitler je postavil ultimativni rok za izpraznitev ozemlja in odstopitev tega ozemlja v nemško last v obstoječem stanju.

Monakovski sklepi pomenijo sporazum tudi v teh treh točkah, toda sporazum brez neposrednega sodelovanja Češkoslovaške.

Nemškemu ultimativnemu roku je ustrezno s tem, da se kot začetek izpraznitve določa 1. oktober, izpraznitev v posebnem zemljevidu določenih štirih pasov pa mora biti končana dne 10. oktobra. Podrobnosti te izpraznitve določa mednarodna komisija, sestavljena iz zastopnikov štirih velesil in Češkoslovaške. Ta komisija določa tudi področje, na katerem se bo vršil plebiscit. (Pozneje sta se Nemčija in ČSR sporazumeli za definitivno razmejitev brez plebiscita, ko je mednarodna komisija določila še tako zvani peti pas, ki ga je ob protestih češkoslovaškega zastopnika prisodila Nemčiji na osnovi predvojnega štetja iz leta 1910.) Prizna se nadalje opcijska pravica vsemu prebivalstvu za vselitev v ozemlje, ki bo priključeno Nemčiji, in za izselitev iz tega ozemlja. Ta pravica se mora uveljaviti v šestih mesecih od dne podpisa tega dogovora. Podrobnosti o opciji in izmenjavi prebivalstva določa posebna nemško-češkoslovaška komisija. ČSR mora v štirih tednih odpustiti vse su-detske Nemce iz vojaške in policijske službe ter osvoboditi vse politične kaz-njence nemške narodnosti.

K tej pogodbi pa sta dodani še dve dopolnilni izjavi. V prvi izjavi izjavljajo pred-sedniki vlad štirih velesil, da bosta vpraša-nji madžarske in poljske manj-

šine v CSR, v kolikor bi ne bili urejeni v roku treh mesecev v sporazumu s prizadetimi vladami, predmet novega sestanka vladnih šefov štirih velesil. Ta izjava je bila vnešena v sporazum v glavnem po prizadevanju italijanskega ministrskega predsednika, ki se je tik pred monakovsko konferenco v več govorih (v Trstu in drugih krajih v severni Italiji) zavzel za tako zvano »totalitarno rešitev« českoslovaškega vprašanja v znamenju priznanja pravice do samoodločbe vsem narodnostim v CSR, s čimer je želel še bolj pridobiti zase varšavske in budimpeštanske simpatije ter tako izravnati Hitlerjeve prestižne pridobitve v Srednji Evropi s svojimi pridobitvami.

V drugi dopolnilni izjavi pa nudi vladni Francije in Velike Britanije garancijo za nove meje českoslovaške proti slehernemu neizvnanemu napadu. Italija in Nemčija izjavljata, da se bosta pridružili tem izjavam, »čim bosta urejeni vprašanji poljske in madžarske manjšine v CSR«. Pomen angleške garancije je že naslednjega dne močno omejil Chamberlain sam v skupni izjavi po razgovoru s Hitlerjem, po kateri se Anglija in Nemčija odpovedujeta vojni kot sredstvu za reševanje medsebojnih sporov.

* * *

Monakovska konferenca je ustvarila povsem nov položaj v Evropi, kakor so kmalu po njej pokazali dogodki, ki so z bliskovito naglico pomagali povsem spremeniti evropski izgled. Preblizu so nam vsi ti dogodki, da bi mogli že sedaj izreči o njih končno sodbo. Na drugi strani pa jih je preveč, da bi jih mogel vsaj na kratko nanizati v tem svojem pregledu. Nekateri izmed njih se nanašajo na neposredno izvajanje monakovskega sporazuma glede rešitve vseh manjšinskih vprašanj v CSR (takoj za Nemčijo je uveljavila svoje zahteve Poljska, za njo pa se je s posebno velikim apetitom pojavila Madžarska, s katero so ob posredovanju z vseh mogočih strani, ko to pišem, pogajanja še v teku); drugi se nanašajo na novo notranjo ureditev okrnjene Českoslovaške, ki se preobrazuje v federativno republiko s tremi avtonomnimi področji: Češka z Moravsko, Slovaška in Podkarpatska Rusija; tretji so v zvezi z najrazličnejšimi posledicami hude teritorialne operacije in obsegajo na primer vprašanje beguncev z zasedenega ozemlja, vprašanje novega gospodarskega razvoja v državi, ki ni več pretežno industrijska država, vprašanje novih

prometnih zvez, novega zavarovanja, mej, nove notranje politike, ki bo bolj in bolj odvisna od novega zunanje-političnega položaja, ki seveda zahteva predvsem zunanje-politično preusmeritev itd.

Kot važen dogodek na prelomu med prejšnjo in novo Českoslovaško je treba končno zabeležiti odstop predsednika dr. Beneša dne 5. oktobra tega leta in nastop povsem nove garniture politikov in državnikov, ki jih čakajo še mnogo težje naloge kakor dosedanje.

Na širšem evropskem področju pomeni razvoj po monakovskem sporazumu zrušenje vsega dosedanjega evropskega ravnotežja, ne da bi se moglo že sedaj z gotovostjo reči, kakšna »nova Evropa« bo vzrasla na ruševinah stare. Kaj se je porušilo, vemo vsi, kaj nastaja, pa je še nemogoče vedeti, dá se le slutiti... Ves povojni mednarodni sistem, ki se je označeval zdaj kot versajski, zdaj kot ženevski sistem, predvsem pa ves povojni francoski kontinentalni sistem tako zvanega protinemškega ravnotežja so pokopani, uveljavljeno pa je staro načelo, da o usodi malih odločajo velike države po lastnem preudarku in v lastnem interesu. Direktorij štirih evropskih velesil brez sodelovanja Rusije, ki je izrinjena iz Evrope, naj bi v bodoče zamenjal vse dosedanje mednarodne ustanove, metode in sisteme za reševanje evropskih vprašanj. »Monakovska metoda« naj bi bila osnova za novo organizacijo Evrope, kakor so to takoj po monakovskem sporazumu izjavljali v Berlinu in Rimu v želji po rešitvi vseh ostalih nerešenih evropskih vprašanj. Toda med željami in stvarnostjo so tudi v odnosih med velesilami še vedno velike razlike, kakor nam to kaže ves novejši razvoj po Monakovem.

* * *

Po Monakovem niha Evropa med dvema značilnima ugotovitvama. Po povratku iz Monakovega je angleški premier Chamberlain, naslanjajoč se predvsem na skupno izjavo s Hitlerjem, da bosta odslej Anglija in Nemčija reševali vsa sporna vprašanja med obe-

ma državama na miren način, optimistično izjavil, da je »mir rešen za celo generacijo«. Med kritiki njegove politike pa je bilo takoj slišati pesimistični odmev: »Mir je rešen komaj za pol leta, monakovski sporazum pomeni samo premirje v vojnem stanju!«

»Angleški narod je zajel val pesimizma«, je komaj štirinajst dni po Monakovem izjavil yorški škof, ko je hotel pojasniti razpoloženje Angležev po prvem valu navdušenja, ki je za hip zajel množice zapadnih velesil zaradi izoginitve vojni. To navdušenje pa je trajalo komaj teden dni. Bili so to kratki trenutki, ko je na primer vodja francoskih socialistov Léon Blum zapisal zgodovinske besede: »Sedaj se lahko spet veselimo lepote jesenskega solnca...« in ko so še vsi akterji monakovskega sporazuma naravnost tekmovali med seboj v tem, kdo si je za rešitev miru pridobil največ zaslug. Pravo razpoloženje vseh prizadetih pa je menda že tedaj pravilno zadel Jean Le franc, ki je dne 4. oktobra zapisal v pariškem »Tempsu«: »Občutim olajšanje, toda brez navdušenja, še najbolj pa nekakšno trezno in vdano žalost. Moralni smo izbirati in našo izbiro je narekovala nujnost, ki je brezsrčna boginja. Uklanjam se njeni volji, toda na žrtvenik ne prinašam niti cvetja niti kadila... Nauk te nedokončane drame je, da bi se vsem, akterjem in gledalcem spodobilo, da ostanejo skromni.« Največ zaslug za ohranitev miru si je namreč stekla — sama, Češkoslovaška...

Toda Francozi in Angleži se lahko tolažijo s tem, da so se veselili ohranitve miru tudi v Nemčiji in Italiji. Göringov organ »Essener Nationalzeitung« je namreč takoj po monakovski konferenci zapisal v razodetje Nemcem, da se je Nemčija z monakovskim sporazumom rešila nevarnosti silovite blokade, ki ne bi zaostajala za ono izza svetovne vojne...

V drugem tednu po Monakovem, ko je bilo po poročilih iz ČSR mogoče že vsaj približno oceniti pravi obseg žrtve za mir, se je začetno navdušenje umaknilo razočaranju in nerazpoloženju. V razvoju tretjega tedna po monakovskem sporazumu pa

je bilo spoznanje že splošno: negotovost ne le ni bila odstranjena, temveč je celo narasla! Angleška javnost je iz izjav o potrebi povečanega in pospešenega oboroževanja prvič konkretnije zaslutila prave nevarnosti. Angleškimi publicistom ni bilo več težko dokazovati, da so angleški interesi po novem razvoju ogroženi kar na štirih točkah: v Srednji Evropi, na vzhodu in jugovzhodu so se začeli kazati prvi obrisi novega evropskega ravnotežja, konkretno pa je bil že postavljen problem trgovskih tržišč v tem predelu Evrope, zlasti po potovanju nemškega gospodarskega ministra dr. Funka v Turčijo, Bolgarijo in Jugoslavijo; vprašanje vrnitve nekdanjih nemških kolonij je stopilo znova v ospredje; v Palestini, kjer požre zatiranje arabskega upora dnevno več tisoč funtov, se je v arabsko vstajo že zelo očitno vmešala igra velesil; na Daljnem vzhodu, kjer je Anglija že po dosedanjem razvoju japonsko-kitajske vojne utrpela približno 20 milijonov funtov škode (okoli pet milijard dirarjev), je nastal zelo nevaren preokret z japonskim posegom na južno Kitajsko (padec Kantona!), kjer je vojaško ogroženo glavno oporišče britanskega imperija ob Pacifiku — Hongkong, največja vojna luka Azije in izhodišče najpomembnejše kitajske prometne zveze (Hongkong—Kanton—Hankov).

Tako se tudi po monakovski konferenci še enkrat na več frontah uveljavlja naskok dinamičnih sil. In tu želim čitateljem priklicati v spomin, kar sem v zadnjem pregledu napisal v utemeljitev ofenzivne prednosti in obrambne podrejenosti obeh skupin evropskih velesil: »Napadalna dinamika je neprimerno bolj prožna in manj navezana na posamezna konfliktna področja, ker je v njenem interesu, da jih ustvari čim več, dočim je dinamika obrambnih sil nujno navezana na vsako konfliktno področje zase, ker je od zakrpanja vseh lukenj odvisno, ali bo obleka še cela ali ne... Kolikor več je teh lukenj, toliko bolj se komplicira obrambna akcija teh sil, posebno še, če so vse te luknje, kakor pravimo, še vedno odprte.« To je problem tako zvanih »mrtvih točk« v obrambni dinamiki ne-

katerih velesil nasproti drugim velesilam.

Imed štirih velesil, katerih zastopniki so se v skrajni sili sporazumeli v Monakovem o trenutno najbolj perečem vprašanju, sta samo Nemčija in Italija imeli že od vsega začetka jasne načrte tudi o novi zgradbi, ki naj nastane na razvalinah dvajsetletnega povojnega razvoja. Ostali dve, Anglija in Francija, takega programa nista imeli in sta se na monakovski konferenci zadovoljili le z reševanjem miru za vsako ceno. Anglija in Francija sta se spriznili z novim položajem v Monakovem predvsem zato, ker jima je zmanjkalo volje in poguma, da branita sistem, ki je veljal doslej, novega pa nista imeli v rezervi. Ali so bili za tem samo moralni ali tudi drugačni defekti, bo najboljšje pokazal bližnji razvoj.

Morda pa ne bo odveč, ako na tem mestu v ilustracijo angleškega in francoskega položaja ob monakovski konferenci navedem nekaj globokih misli angleškega poslanca in znanega poznavalca diplomatske Evrope Harolda Nicolsona, izraženih v posebnem referatu v tako zvanem »Medzavezniškem krožku« pod predsedstvom princa Beauvau-Craona v študijski komisiji francosko-angleške skupine dne 23. junija tega leta, torej dobre tri mesece pred monakovskim sestankom, ki pa so prav zato aktualnejše od slehernih improviziranih uganj »post festum«, ker so veren izraz dejanskih angleških in francoskih razpoloženj pred polaganjem monakovskega računa.

Harold Nicolson je tedaj govoril o temi »Anglija in Francija ob podonavskem problemu«. Svoje zaključke o dotedanjem neuspehu Anglije in Francije v naporih za zavarovanje podonavskega bazena pred novimi nevarnostmi, ki so bile po avstrijskem »anšlusu« že precej konkretno pereče, naslanja Nicolson na dve podmeni: 1. Samo zavest skupne nevarnosti, ki je še ni, more ustvariti povezanost vseh prizadelih podonavskih držav v obliki spoznanja, da zahtevajo skupni interesi žrtvovanje posebnih interesov. 2. Še mnogo večja težava angleške in francoske politike v Podonavju pa je v tem, da se London in Pariz navzlic medsebojnemu sodelovanju nista še sporazumela glede glavnih objektivov njune skupne politike.

Po Nicolsonovem mnenju sta si Anglija in Francija edini samo v naslednjih treh točkah: 1. Nemška moč predstavlja enako nevarnost za Anglijo kakor za Francijo. 2. Čim Nemčija poseže po življenjskih potrebščinah, surovinah in strateških točkah na evropskem jugovzhodu, bo njena moč dejansko tako narasla, da bo praktično nepremagljiva. 3. Francoski in angleški interesi v zavarovanju proti tej nemški premoči so potemtakem istovetni.

Toda ta silogizem je po Nicolsonovem mnenju razumljiv le omejenemu krogu intelektualcev. »Mi vsi se lahko strinjamo v tem«, pravi Nicolson, »da ta ali ona politika ustreza našim interesom, toda včasih so potrebni meseci in celo leta stalnega prepričevanja, preden tudi naš volilec spozna, da je samo tako prav. In ko to že dosežemo, je večkrat seveda že prepozno.« Nekateri težkoče so namreč Angležem in Francozom skupne: »Mi smo dve demokraciji in zaradi tega ne moremo nastopati tako naglo, z ono tajnostjo in z ono točnostjo kakor diktature.« (Naj ob tem Nicolsonovem spoznanju takoj pripomnim, da ta odlični angleški diplomatski opazovalec nikakor ni naklonjen diktatorskim sistemom.)

Drugi razlog angleškega in francoskega handicapa nasproti dinamični politiki je po Nicolsonovem mnenju pacifizem angleških in francoskih množic. »Tako se na primer dogaja, da postaja polet navdušenja, ki ga diktature lahko dajo vojaški disciplini in svojemu oboroževanju, v naših državah nujnost, ki nas navdaja z žalostjo in grozo. K temu je treba dodati, da je demokracija v bistvu negativna teorija, ki naj prepreči, da bi oblast v državi pripadla eni sami stranki v narodu, pa naj bo ta kakršnakoli. Fašizem je nasprotno pozitivna doktrina, skoraj religija... V tem je nevarna nadmoč diktatur nad demokracijami v pogledu moči in volje.«

Naš tretji nedostatek, nadaljuje Nicolson, je pomanjkanje moči narodne edinosti: »...medtem ko je večina Nemcev in Italijanov pripravljena slepo slediti svojim šefom, je v naših državah svobode težko tvoriti solidno večino mnenja«. Četrty nedostatek Angležev in Francozov, ki seveda najbolj zavira tvorjenje narodne edinosti, so stalna socialna nesoglasja, zaradi katerih »skrajni levičarji često postavljajo svoje razredne simpatije pred narodne interese«.

Vse te skupne težkoče pa povečujejo še temeljne razlike v zunanjepolitičnih pogledih Angležev in Francozov. Medtem ko so oči Francozov že več generacij obrnjene »samo na Vogeze« in je bila francoska zunanja politika že od nekdaj prvenstveno obeležena »z večnim problemom francosko-nemških odnosov« ter z željo po zavarovanju »ne le pred dedno, temveč neizogibno nevarnostjo,« nimamo nasprotno mi (Angleži) nobenega dednega sovražnika in je angleška zunanjepolitična zamisel »neprimerno manj kontinentalna«, kajti »Angleži misli bolj na imperij kakor na Evropo«. Res je, na-

daljuje Nicolson, da bi Angleži verjetno izgubili svoj imperij, ako bi samo ena velesila vladala nad kontinentom, »toda ta misel pri Angležih ni tako nagonska kakor pri Francozih«. Zato je seveda potrebno dolgo prepričevanje angleškega naroda. Angleški narod le počasi spoznava, da so minili časi, ko je bila Anglija varna pred sleherni invazijo, že težje pa mu je razumeti, da bo Anglija v nekaj letih »najbolj ranljiva država v Evropi«, četudi so si v odgovornih krogih že vsi edini o tem. »Za sedaj pa še živimo v dobi prehoda. Naše stare otoške zavarovanosti ni več, nismo pa še spoznali namena in pomena žrtev kontinentalnih držav.«

Končno se po Nicolsonovem mnenju ne sme prezeti, da je v Angliji mnogo politikov, ki mislijo (odnosno, ki so mislili pred monakovskim sporazumom), da je zares mogoče zavarovati mir »za celo generacijo«, ako se nemški pritisk usmeri proti evropskemu vzhodu. Vsi ti politiki se sklicujejo za dokaz pravilnosti te domneve na Hitlerjevo knjigo »Mein Kampf«, ki je zelo prizanesljiva Angliji in poudarja staro načelo nemške politike, da si Nemčija Anglije ne sme odtujiti.

Ako primerjamo te Nicolsonove zaključke o angleškem in francoskem položaju pred monakovsky konferenco z razlogi, ki jih je na primer v razlago Chamberlainovih naporov za rešitev miru navedel Vidaković v beograjski »Politiki« z dne 10. oktobra tega leta (torej 11 dni po Monakovem), moramo priznati, da je bila Nicolsonova preventivna razlaga točna. Za mir, pravi Vidaković, se je zavzelo prav za prav več Chamberlainov: predvsem — Chamberlain človek (iz groze pred novo splošno katastrofo), potem — Chamberlain premier (kot čuvar britanske imperije), nato — Chamberlain finančnik (kot predstavnik londonske Cityja ter čuvar gospodarskega reda) in končno — Chamberlain politik, ki je svojo staro idejo o sodelovanju demokratičnih in avtoritarnih držav kot uvod v splošno evropsko pomirjenje videl do neke mere uresničen prav v Monakovem: v zgraditvi nove Evrope po sporazumu štirih velesil in — v skladu s konservativnimi pogledi — brez sodelovanja Rusije.

Toda spoznanja zadnjih tednov so bila precej drugačna. Michel Pobers ugotavlja na primer v »Tribune des Nations« z dne 20. oktobra t. l. med drugim: »Iz romanov nam je znana samota v dvoje. Po Monakovskem pa se v diplomaciji ugotavlja osamljenost štirih. Monakovski rezultati niso zblížali Rima in Berlina s Parizom in Londonom in povezanost med njimi ni več ista. Povsod prevladuje občutek osamljenosti ter nezaupanje nasproti običajnemu partnerju.«

Iz občutka osamljenosti in negotovosti pa nastopajo prve reakcije: v Angliji in Franciji napoved sil-

nega oboroževanja ter potreba večje notranje strnjivosti, v Italiji in Nemčiji pa znatna rezerviranost glede uspeha tako zvane »monakovske metode«. Chamberlain sam je namreč takoj po svojem povratku iz Monakovega poudaril potrebo naglega, vsestranskega in pospešenega oboroževanja, tako da se celo uvedba stalne vojaške obveznosti ne zdi več povsem izključena. Bivši zunanji minister Eden pa je izjavil v Cardiffu: »Vstopamo v dobo, ko bomo morali radikalno spremeniti ves naš življenjski tempo. V socialni in gospodarski sestavi naše države bodo nastopile spremembe, ki bodo prav tako daljnosežne kakor v nekaterih drugih državah.« Tudi Francija prihaja po silnem moralnem pretresu zadnjih tednov nekoliko k sebi in tudi tam napovedujejo nove kredite za oboroževanje, zlasti v zraku.

Vsi ti značilni pojavi seveda niso ostali neopaženi v Berlinu in Rimu, kjer sicer ostajajo na svojih že zgrajenih in na novo pridobljenih pozicijah ter tudi pri vseh svojih načrtih, a pri tem nakazujejo obenem prve pomisleke in priporočajo previdnost glede na bližnji evropski razvoj. (Cfr. na primer Hitlerjeve izjave v Saarbrückenu z dne 9. oktobra t. l., ko je nemški kancelar nekaj dni po Monakovem izrazil mnenje, da je trajno sodelovanje z demokratičnimi velesilami zelo problematično, ker so njih »državniiki dobre volje, ki hočejo mir, stalno izpostavljeni nevarnosti, da jih odžagajo oni, ki miru nečejo«.)

V istem tonu so pisani tudi nekateri italijanski komentarji, ki so tem bolj značilni v dobi, ko se kot prvi preizkusni kamen za »monakovsko metodo« navaja — špansko vprašanje, ki je po svojem mednarodnem obeležju vezano predvsem na ureditev italijansko-angleških in italijansko-francoskih odnošajev kot uvod v ureditev celokupnega sredozemskega problema. Tako poudarja na primer »Giornale d' Italia«, da je Italija sicer z najboljšo voljo pripravljena sodelovati »s preizkušenimi prijatelji«, vendar pa se ne želi »prenaglieno predajati optimizmu in vzeti za dejstva, kar so samo nade

ali manevri». Milanski »Corriere della Sera« je objavil dne 11. oktobra pod naslovom »Čuječnost« uvodnik, v katerem poudarja med drugim: »Z monakovskim sporazumom je bila prebrodena najbolj ostra faza mednarodne krize, toda v Italiji ni nikdar nihče mislil, da bi mogel položaj naenkrat postati rožnat in miren. Ne glede na to, da v Monakovem niso mogli biti na dnevnem redu, kaj šele rešeni, vsi problemi, je bilo predvidevati, da bo v demokratskih državah nastopila reakcija, ki mora biti tem hujša, kolikor bolj se izgublja sled zadnjega strahu. Tako se je tudi zgodilo.« Spričo tega svari milanski list pred »iluzijami že doseženega in utrjenega miru«.

Pomislike in svarila obeh avtoritarnih velesil je tolmač stališča nemškega zunanjega ministrstva, dir. »Frankfurter Zeitung« dr. Rudolf Kircher strnil dne 9. oktobra v naslednjo načelno ugotovitev: »Usoda Evrope je odslej v osmih rokah, katerih delo smo blagoslovljali v Monakovem in katerim bomo še zaupali, ako bosta partnerja Nemčije in Italije še nadalje delala v istem duhu kakor v Monakovem. Angleži in Francozi se veri v Ženevo niso še odrekli. Lahko jo tudi ohranijo, če hočejo, da bodo le njihova dejanja v skladu z monakovskimi metodami! Korak k dobremu je storjen, sedaj je treba samo še doslednosti.«

In v čem je ta doslednost? Dr. Kircher piše:

»V Monakovem smo videli, za koga prav za prav in samo za koga gre. V trenutku, ko je bila azijska velesila Moskva spet potisnjena nazaj v svoje državno omejeno življenjsko področje, v meje Sovjetske unije in so štiri evropske velesile ostale same, je bila pot za sporazum odprta... V interesu Evrope smemo samo upati, da se povratek v sovjetsko usmerjenost ne povrne več. Francoska politika zavezništva — in ne morda intimni angleško-francoski odnošaji — je Nemčijo ovirala pri njeni samoopredelitvi in zopetni pridobitvi njenega naravnega močnega položaja ter spravi s Francijo. Francija, ki špekulira na vzhod, ne more pričakovati nobenega sporazuma z Nemčijo, kakor je to pokazala izkušnja. Tudi angleška politika, ki se je sicer zdela za Nemčijo mnogokrat koristna, ni mogla najti izhoda iz te dileme. Rusko karto drže nekateri angleški igralci še vedno v rokah. Ako izvzamemo gospodarsko plat, je Sovjetska Rusija za Evropo le v toliko zanimiva, v kolikor višina nje-

nega oboroževanja soodloča o višini evropske oborožitvene ravni. Mi Evropeci imamo v ostalem danes prvič veliko priliko, da iščemo svoja pota neodvisno od Moskve — in v Monakovu smo spoznali, kaj to pomeni.«

Takšen je torej v luči avtentičnih dokumentov trenutni mednarodni položaj. Na angleško in francosko razpoloženje sem dovolj obsežno že opozoril, vendar pa želim za zaključek navesti še mnenje že navedenega angleškega publicista Michela Pobersa o tem, kar smatra angleško konservativno mnenje izven sleherne diskusije v morebitnih novih razgovorih, ako bi se Chamberlain navzlic vsemu zanje še vedno odločil: 1. pravico rajha, da bi postavljajl veto glede nekaterih angleških državnikov, 2. pravico rajha, da bi ohranil nadvlado v zraku, 3. pravico rajha, da bi v kratkem dosegel vrnitev bivših kolonij, ki so sedaj pod angleškim mandatom. Seveda se isti Michel Pobers povsem realno zaveda velike izgube prestiža, ki sta ga po Monakovem utrpeli Anglija in Francija ter nato zaključuje svoja izvajanja: »Sodelovanje s Francijo je potemtakem edina trdna točka britanske zunanje politike, in to navzlic neugodju, povzročenem z monakovskim sporazumom in nekaterimi poprejšnjimi dogovori. Ako bi Francija vodila danes povsem točno opredeljeno zunanjo politiko, bi ji London sledil brez velikih težav. Dejansko pa sledi Pariz Londonu. Negotovosti v obeh prestolnicah so sicer iste, toda tveganja in odgovornosti niso danes enako deljena med Veliko Britanijo, za katero stoji ogromen imperij, in Francijo, ki nima na evropskem kontinentu nobenega pravega zaveznika.«

Negotovost na vseh koncih in krajih, to je sinteza današnjega pregleda.

Dr. Branko Vrčon

Notranjepolitični pregled

Po več ali manj jasnih namigavanjih merodajnih činiteljev, na katere smo deloma opozorili v zadnjem pregledu, je končno tudi glede volitev nastopila popolna jasnost.

Dne 10. oktobra tega leta so kr. namestniki z ukazom razpustili narodno skupščino in razpisali volitve narodnih poslancev za štiriletno skupščinsko dobo na dan 11. decembra tega leta po

predpisih dosedanjega volilnega zakona. Narodna skupščina, ki bo izvoljena na dan 11. decembra 1938, se sestane na izredno zasedanje dne 19. januarja 1939.

Istočasno s tem ukazom je izšel ukaz o imenovanju dveh novih ministrov. Za ministra brez portfelja je bil imenovan Svetislav Hodžera, predsednik Jugoslovanske narodne stranke, advokat in bivši narodni poslanec, ki se je s tem pridružil JRZ; za ministra za telesno vzgojo pa narodni poslanec Ante Maštrović.

Isti dan je bilo končno sklenjeno, da se seje senata, sklicanega na redno zasedanje na dan 20. oktobra 1938, zaključijo in da se senat skliče na izredno zasedanje 16. januarja 1939.

Razpuščena narodna skupščina je bila izvoljena pri volitvah dne 5. maja 1935. Za te volitve so bile postavljene štiri državne liste. Njih nosilci so bili takratni predsednik vlade Bogoljub Jevtić, predsednik HSS dr. Vladimir Maček za Združeno opozicijo, predsednik »Zbora« Dimitrije Ljotić in večkratni bivši minister Božidar Maksimović. Zavrtnjeni sta bili državni kandidatski listi, ki sta jih predložila predsednik Jug. narodne stranke Svetislav Hodžera in voditelj jugoslovanskih socialistov dr. Živko Topalović. Po uradni objavi je dobila tedaj lista Bogoljuba Jevtića 1.746.982 glasov, lista dr. Mačka 1.076.345, lista Dimitrija Ljotića 24.088 in lista Bože Maksimovića 33.549 glasov. Ker lista Maksimovića in Ljotića nista dosegli v zakonu predpisanega količnika 50.000, sta ostali brez mandata, ki so bili razdeljeni samo med Jevtićevo in Mačkovo listo. Na Jevtićevo listo so bili izvoljeni 303 narodni poslanci, na Mačkovo listo pa 67, vsega skupaj torej 370 poslancev, od katerih 29 v dravski banovini (27 na Jevtićevo in 2 na Mačkovo listo). Po uradni objavi je v dravski banovini volilo Jevtićevo listo 125.180 volilcev, dr. Mačkovo 22.220, Ljotićevo 2530 in Maksimovićevo 47. V vsej državi je glasovalo 2.880.964 od 3.908.313 vpisanih volilcev, to je 73,72%. Najmanjša volilna udeležba v državi je bila v dravski banovini. (46,96%).

Takoj po razpisu volitev je politična javnost z velikim zanimanjem pričakovala, kako se bodo formirale volilne fronte, pri čemer je bila posebna pozornost posvečena zlasti vprašanju, ali bo opozicija skupno nastopila pri decembrskih volitvah ali ne. Že od vsega početka sta bili jasni dve fronti: fronta JRZ s predsednikom vlade in zunanjim ministrom dr. Milanom Stojadinovićem kot nosilcem državne liste ter lista Združene opozicije z nosilcem dr. Vladimirom Mačkom. Iz vrst Združene opozicije pa so prišli glasovi o morebitnem volilnem sodelovanju z JNS in Ljotićevim »Zborom«. Razpoloženje JNS za sodelovanje z opozicijo je bilo splošno, dočim je bila definitivna odločitev Ljotićevega »Zbora« znana šele, ko je JNS že sklenila volilni sporazum z Združeno opozicijo in je nastal s tem sporazumom povsem nov položaj. Tedaj se je Ljotićev »Zbor« odločil za samostojno kandidatsko listo.

Volilno sodelovanje JNS z Združeno opozicijo je zbudilo v vsej državi veliko pozornost. JNS se je odločila za ta korak po soglasnem sklepu glavnega odbora stranke, ki se je sešel dne 14. oktobra v Beogradu. Po seji je bil objavljen v listih naslednji komunike:

»Ožji glavni odbor JNS je imel 14. oktobra sejo pod vodstvom predsednika stranke Petra Živkovića. Predmet seje so bile priprave za volitve. Ožji glavni odbor je razpravljal o predlogu vodstva Združene opozicije za skupni nastop pri volitvah. Po vsestranski razpravi je bilo soglasno v načelu odobreno, da JNS sprejme ponujeno sodelovanje. Vodstvo stranke je bilo pooblašeno, da na osnovi izmenjanih misli prične pogajanja in jih čim prej zaključi. Za primer, da bi stranka samostojno sodelovala pri volitvah, je ožji glavni odbor soglasno sklenil, da bo nosilec državne kandidatske liste stranke predsednik Peter Živković.«

Glavni tajnik stranke dr. Kramer, ki se je še pred tem na svoji poti v Beograd sestal z dr. Mačkom v Zagrebu, je skupno s senatorjema dr. An-

djelinovićem in Ilijo Mihajlovićem še isti večer stopil v stike z delovnim odborom Združene opozicije. Navodila stranke za te delegate so bila soglasno odobrena. V ponedeljek dne 17. oktobra so bila pogajanja za skupni volilni nastop JNS in takozvanega Bloka narodnega sporazuma, ki združuje zagrebško KDK in beograjsko Združeno opozicijo, zaključena. O podrobnostih doseženega tehničnega volilnega dogovora je »Jutro« dne 18. oktobra objavilo naslednje podrobnosti:

Nosilec skupne liste je predsednik KDK, ki je v tem volilnem bloku najmočnejša skupina, dr. Vladimir Maček. Blok narodnega sporazuma (BNS) postavlja svoje kandidate, sprejme pa na listo tudi vsakega kandidata, ki ga predloži vodstvu JNS. Za vse kandidate na tej skupni državni listi velja načelo medsebojne lojalnosti in spoštovanje političnega prepričanja, za kar bo skrbel poseben koordinacijski odbor, sestavljen iz zastopnikov obeh skupin. O razvrstitvi kandidatur ni posebnega dogovora, mogoč pa je prav tako enoten nastop volilne akcije v srezih, okrožjih in banovinah, kakor so mogoče paralelne kandidature. V tem pogledu se obe skupini ravna po lokalnih potrebah. Obe skupini si v sporazumu pridržujeta svojo popolno programsko neodvisnost. BNS ostaja pri svojem oktobrskem programu, JNS pa pri glavnih osnovah svojega gledanja na naš nacionalni in državni problem. Navzlic poudarku osnovnih programskih razlik pa obe skupini na slovesen način proglašati, kar je njima skupno in v čemer ne dopuščati nobene razprave. Te skupne točke so: monarhija, dinastija Karadjordjevičev, narodna vojska in državna celina. V tem okviru, ki daje volilni koaliciji opozicije državotvorni značaj, pa soglašati obe skupini tudi v spoznanju, da je hrvatsko vprašanje zlasti v današnjih prilikah postalo prvenstveno in bistveni državni interes, pri čemer sta obe skupini na čistem o tem, da je kakršnakoli državna reforma pri nas izvedljiva le v sodelovanju naroda s krono, torej na osnovi, ki daje jamstvo za urejanje vpra-

šanj našega narodnega sožitja brez pretresov. Končno poudarjata obe skupini svojo odločno voljo, da stopita po volitvah v razgovore, ki naj bi omogočili skupne napore za rešitev hrvatskega vprašanja in vsega našega notranjepolitičnega problema.

Na dr. Mačkovi listi bodo kandidirali tudi pristaši jugoslovanskih socialnih demokratov, ki jih vodi dr. Živko Topalović. Tudi njih sporazum z Združeno opozicijo je taktičnega značaja in ne tangira programa ene in druge skupine.

Takoj po tem razčiščenju volilnega položaja se je v vsej državi začelo živahno politično gibanje v zvezi z razpisanimi volitvami, kar vešča prav za vse politične skupine. JRZ je že prvo volilno nedeljo porabila za uvod v volilno kampanjo. Predsednik vlade in stranke je imel v Beogradu govor, ki so ga prenašale vse štiri radijske postaje v državi, krajevne organizacije JRZ pa so povsod organizirale skupno poslušanje. V svojem govoru je poudaril, da stopa JRZ v volilno borbo na osnovi zunanjepolitičnih uspehov in v znamenju načela o narodnem in državnem edinstvu. Program slovenskega dela JRZ je senator dr. Kulovec obrazložil na shodu v Novem mestu dne 16. oktobra, kjer je dejal med drugim: »Mi od bivše SLS in vsi oni, ki so z nami vstopili v novo politično organizacijo JRZ, stopamo z jasnim čelom v volilni boj. Naš nekdanji program velja še danes v vsej celoti. Mi nismo ničesar zatajili nismo nič dodali. Bili smo državotvorni, ko smo bili zbrani v SLS, in smo državotvorni kot sestavni del JRZ. Hočemo dobro urejeno državo, ki bo urejena, preurejena na temeljih popolne samouprave, ali če hočete avtonomije, besede, ki se je nekateri tako boje v svojem nerazumevanju. To je naš cilj, za katerim hočemo iti. To je naš cilj, ki ga hočemo doseči.«

Ob sestavljanju tega pregleda je glavna pozornost že posvečena kandidaturam. V vseh strankah se vrše številne konference in posvetovanja. Opozicijske skupine vodijo še medsebojne razgovore glede razpore-

ditve svojih kandidatur in bodo v teh dneh padle odločitve. Iz taktičnih razlogov bodo v nekaterih občinah in v nekaterih srezih postavljeni skupni kandidati, v drugih pa bodo posamezne skupine opozicijskega bloka postavile paralelne kandidate.

Po situaciji ob sestavi pregleda torej izgleda, da se bodo dne 11. decembra tega leta pomerile tri državne liste: dr. Mačkova, vladna in Ljotičeva.

Verko

Razstava slovenske knjige ob dvajsetletnici Jugoslavije

Društvo slovenskih književnikov je priredilo za dvajsetletnico narodne svobode v samostojni državi razstavo slovenske knjige v Ljubljani v Trgovskem domu od 2. do 15. oktobra. Otvorjena je bila po usodnem naključju ravno v tistih dneh, ko je doživljala bratska Češkoslovaška najhujšo krizo v smrtnem boju, da si ohrani vsaj golo življenje. Zato je govorilo onih razstavljenih trj tisoč knjig mnogo glasneje tudi o tem, kaj je narodu svoboda in čigava je torej zasluga, da je knjižna žetev teh dvajsetih let tako bogata, da je mogla sprejeti razstava pod svojo streho komaj eno četrtno vsega knjižnega bogastva; vseh knjižnih publikacij smo ustvarili v teh 20 letih 12.000, kar neutajljivo priča o velikem kulturnem razmahu v širino in po množini.

Koliko pa smo se razvilj v kulturno višino in prodrli v globino duha, to je skušal pojasniti v predavanju

doc. dr. Anton Ocvirk s preglednim orisom vidnejših knjižnih pojavov. Kritična analiza teh dvajsetih let bi zahtevala seve obširnejših študij in razprav daleč preko zamisli te skromne razstave.

Drugo predavanje ob razstavi je imel dr. Lavo Čermelj: Naša knjiga za mejo. Predavatelj je zbral knjižno gradivo Primorske in Koroške do podrobnosti, razložil politične in gospodarske vplive, proti katerim se je naša knjiga med našo manjšino v tuji državi razvila z gigantskim naporom do 600 publikacij. — A tu dve tretjini svobodnega naroda v lastni državi 12.000 knjig! To je dejstvo, močnejše od vseh umetnih ali pa blaznih dokazovanj.

V tretjem predavanju je razložila prof. Anica Černejeva rast slovenskega mladinskega slovstva po osvobojenju. Mladinska knjiga kaže vsebinsko in idejno in nič manj tudi kvantitativno najmočnejši vzpon v resničen kulturni napredek. Šla je za svojim svetovno klasičnim vzorom, za Zupančičevim »Cicibanom« v pravi otrokov svet, kjer je vse zato tako čudovito, ker je preprosto, naravno. Grd je le izumetničen svet.

Razstava je dosegla šele s temi predavanji svoj pravi smisel, da ni ostala le reklamna revija tržnega blaga v lepih platnicah. Bil je poskus kot nadaljevanje one zamisli, ki je zasnovala lansko leto (1937) novinarsko razstavo na ljubljanskem velesojmu. A tudi tako je razstava pokazala in povedala tudi to, česar ni želela kljub tem resnim časom.

Inko.

P O R O Č I L A

Socialni boj proti raku v francoski, nemški in slovenski miselnosti

V Franciji je svetovna vojna znova zbudila zanimanje za borbo proti raku, ker so se med starejšimi letniki vojakov pojavljali primeri raka tako pogosto, da je bilo treba zanje ustanoviti posebne bolniške oddelke. To je bilo v težkih časih resno opozorilo narodu, ki je na

bojnih poljih prelival dragoceno kri za rešitev svoje domovine in kulture. Vsi prejšnji poskusi, zbuditi na merodajnih mestih upoštevanje te bolezni, so se bili izjalovili, ker nevarnost ni tako energično trkala na vrata kakor v usodepolnih dneh svetovne vojne. V povojnih letih so krepko potisnili tedaj začeto akcijo demografski podatki. Vedno jasneje se je kazalo, da se življenjska pi-

ramida francoskega naroda krha in ruši v temeljnih slojih, ker se je število podmladka nepretrgoma krčilo zaradi padanja rojstev. Ker se je število starejših neprestano večalo zaradi uspešnega zatiranja boleznih, so starejši letniki zavzemali vedno večji odstotek vseh Francozov. Populacijsko ravnovesje se je sumljivo podiralo. Med starejšimi letniki pa zavzema rak najvidnejše mesto med boleznimi, ki tvorijo glavne vzroke ljudske mortalitete (umrljivosti). Skrb za populacijo, podprta z dejstvom, da starejši odgovorni činitelji vedno kažejo več razumevanja za one medicinske zahteve, ki se neposredno tičejo njihov samih, pri katerih gre za njihovo lastno individualno korist, nadalje nekatere druge posebnosti francoskega narodnega značaja, vse to je pomagalo, da si je francoski narod organiziral borbo proti raku v takem obsegu in s takimi sredstvi, da je vzbudil občudovanje inozemstva. Gibala francoske borbe proti raku izhajajo torej iz zaskrbljenosti za številnost populacije, iz zdravega egoizma vladajočih starejših letnikov, iz Francozom lastne individualne karitativnosti, iz prirojene usmiljenosti do vseh trpečih.

Iz istih vzrokov se je začela tudi Nemčija živahnije udeleževati v boju proti raku. Populacijski politiki so uvideli, da gre tudi življenjska pot nemškega naroda v smeri padanja rojstev in vedno daljšajoče se življenjske dobe. Tudi v Nemčiji so mnogoštevilni starejši letniki sloneli na nedovoljnih mladih plasteh. Boj proti raku je bil spočetka tudi zanje boj za ohranitev dovoljne populacije. Čim bi se umrljivost za rakom znižala, bi padla tudi splošna umrljivost naroda in narod bi si po svojem številu lahko ohranil »prostor na solncu«. Nemška miselnost se je kakor v drugih pogledih tudi v tej zadevi preokrenila z nastopom nemškega nacionalnega socializma. Boj proti raku za novo Nemčijo ni več populacijsko politično vprašanje. To je jasno povedal dr. Hellmut Haubold v svoji knjigi »Krebs und Krebsbekämpfung in Frankreich« (Leipzig 1936), ko je po temeljitem referatu o tozadevnih francoskih naporih v končnem poglavju poudaril: »Redosled umi-

ranja smo po zaslugi higienikov odmaknili. Zanimarjena porodnost se mora sedaj zopet urediti. To je naloga populacijskega politika. Če se to posreči, bo odvrnjena tudi populacijskopoliitična nevarnost raka. **Kajti v narodu, ki ima dosti otrok in neusahljive studence v krepkem kmetskem stanu, ni več populacijskopoliitičnega problema raka.** — **Nespremenjena pa ostane velika zdravniška in človeška naloga,** odvracati biološko in individualno nevarnost raka. **Kajti bolni za rakom,** katerih število se bo z naraščanjem starih populacijskih skupin večalo, niso samo biološki odpadki — kakor je nekdaj dejal neki »učenjake«. Oni so naši **starejši in ljudski tovariši** (Volksgeossen), katerim moramo pomagati v njihovem strašnem trpljenju. Tu se ponuja velika nemška in obenem velika evropska naloga.« — Nova nemška miselnost je s tem citatom točno označena.

Med Slovenci je vzbujanje zanimanja za borbo proti raku spočetka zadelo na popolno desinteresanost vodečih slojev. Vloge kompetentnih poznavalcev problema so ostale zakopane v globokih predalih ministrskih miz. Šele potem, ko je iz inozemstva, skladno z načelom »nemo propheta in patria«, prišla zainteresirana pobuda, se je boj razživel. Koliko so bili za nove akcije merodajni populacijskopoliitični oziri, se da iz nekaterih okolišnih že sedaj sklepati. Gotovo je, da bi bila v tem lahko vplivala izredno dobro in pregledno sestavljena »Življenjska bilanca Slovenije« bratov B. in I. Pircev, ki je z novimi podatki potrdila spoznanje, da tudi pri nas pada število rojstev in da se porazdelitev življenjskih dob ujema s statističnimi ugotovitvami zapadnih evropskih narodov. Ta knjiga bi bila tudi lahko pokazala, ali naj se razpoložljiva sredstva porabijo za biološko regeneracijo naroda od spodaj navzgor, to je za podporo in negovanje narodne plodovitosti, ali pa za vzdrževanje starejših starostnih skupin. Oba ta dva cilja je treba zasledovati, vprašanje je le, kako naj se to naredi, da se na eni strani ne podira, ko se na drugi strani zida. Slovenski zdravstveni problemi se morajo reševati s posebno pozornostjo, ker moramo s

slovenskim biološkim zakladom štediti do skrajnosti. Problem pobijanja raka je zdravstvenega, človekoljubnega in obenem populacijskopoličnega značaja, zato ga moramo reševati s premišljenim upoštevanjem vseh ljudskobioloških in narodnopolitičnih ozirov. V tako zamišljeni resni akciji pa naj bi ne odločevale nekatere slovenske karakterne slabosti, ki trgajo kontinuiteto dela in so že uspele, da so domačini mogoči le še na odvisnih mestih. **Z.**

Ob viru življenja

Spolne zadeve v preglednih obrisih. Spisal dr. Anton Breclj, založila Družba sv. Mohorja v Celju 1938. —

Naš najoriginalnejši poljudni medicinski pisatelj, dr. Anton Breclj je napisal pod gornjim naslovom za široke ljudske sloje lepo knjigo o seksualnih problemih današnjih dni. Kakor pripoveduje v predgovoru, ga je za spisanje take knjige vzbudil Janez Evangelist Krek, z modroslovne in nravoslovne strani sta ga podprla dr. Aleš Ušeničnik in dr. Josip Ujčič, ocenil jo je ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, kot starša sta jo pregledala gospa in gospod Osana. Knjiga ima posvetilo: »Spominu prevzvišenega nadškofa dr. Antona Bonaventura Jegliča, našega narodnega buditelja in voditelja.« Ko sem prebral ta odlična slovenska imena, sem se spomnil, da hodi slovenska kultura že dolgo po dveh tirih, med katerima je često tako visoko pogorje, ali pa — in to se mi zdi pravilneje — tako zgoščena megla, da se z enega tira ne vidi na drugi tir in da je skupno utiranje poti skozi gozdove tradicionalnih predsodkov starih a ne zastarelih sporov, novih a nepremagljivih opredelitev nemožne. Dr. Brecljeva knjiga pa je to kulturnopolitično mnenje nekoliko omajala, ker je zajela življensko važnost seksualnih vprašanj s tako objektivnostjo, da bodo v bistvu s tendenco knjige lahko zadovoljni na obeh straneh meglene pregraje. Končno je vendar golo prirodno življenje tako enotno, da ga morajo vse dobre ideologije bistveno enako presojati in urejati, ako nočejo, da se priroda sama maščuje nad prisiljenimi in izumetničenimi ideološkimi

zablodami. Kako je bila zabloda, ko je del slovenske javnosti sprejel seksuološke publikacije škofa dr. A. B. Jegliča s posmehom in omalovaževanjem, tako je tudi zabloda, ko se drugi del slovenske javnosti skriva za nekakimi načeli, za katerimi se priroda, utesnjena in zaničevana, uveljavlja v spakedranih oblikah. Visoko cenim zaslugo drja. Breclja, da se je kot zdravnik lotil težkega dela, rešiti prirodo iz spon nenaravnih in zaradi tega škodljivih duhovnih nazorov, pa najsi jih pridiga levica al desnica.

V zvezi s to ugotovitvijo bi bilo pravilno, da bi v naslednjem na kratko referiral o idejni zasnovi knjige. Najbolj izrazito se kaže idejna smer avtorjeva v poglavju o zakonu (braku; str. 90). Temperamentno udriha dr. Breclj po novodobnih zahtevah po svobodni ljubezni, obsoja ločljivost zakona in opozarja na posledic, ki bodo izkopale grob človeški družbi. »Svobodna ljubezen je družabni samomor.« Pri tem prav nič ne moti, da izhaja prvenstveno iz verskih motivov, kajti sam pravi, da bo v kasnejših poglavjih podprl svoj nazor še z drugimi razlogi, predvsem z zdravstvenimi in družabnimi. Ti razlogi so očitani v poglavjih o spolnih boleznih, o pogojih srečnemu zakonu, o pravičnih in nakaznih družinah, o spakedranem življenju in o drugih. Vse preveča odločna borbenost, združena z globokim resnim pojmovanjem prirodoslovnih in socioloških resnic. Ker so vsa ta vprašanja usodna posebno za nas Slovence, bo treba o njih še mnogo samostojno razpravljati. Upam, da se bo kmalu ponudila prilika obširneje o tem govoriti in probleme z vseh strani razsvetliti, zato naj za sedaj zadostuje nekaj kratkih pripomb h knjigi.

Brez dvoma najvažnejša plat knjige je idejna, saj smo prav v vodilnih mislih neizrečeno razkosani, in sicer prav povsod, v tako imenovanih naprednih krogih kakor tudi v verskih. Svobodomislec kakor teolog priznava, da obstoja kriza moderne družine in kriza sodobne seksualnosti. Zato je dobro, da je Brecljeva knjiga, ki je namenjena širšim plastem, pisana s trdo roko. Življenje samo bo marsikje odkrivalo kako misel, ki je preveč aprioristična.

Na tem mestu ne bi bilo prav razpravljati o strokovni strani knjige. Vobče so njeni strokovni podatki točni in odgovarjajo sodobnemu stanju znanosti. Ker pa je knjiga namenjena preprostemu čitatelju, bi bilo morda vendar dobro, da bi se nekatere domneve izrečno poudarile kot domneve. Tako na pr. praktični pomen Knaus-Oginove teorije še vedno ni izven spora. Pri tej teoriji bi se dala morda tudi s principelnega stališča izreči nekoliko drugačna sodba, nego jo je podal dr. Breclj. Dalje smatram, da se mora poljudnoznanska knjiga ravnati tudi po pedagoških ali didaktičnih ozirih. Zakaj na pr. je avtor razdelil porod v štiri dobe, ko pa že dolga desetletja vse učne knjige za babice in medicince govorijo o treh dobah? Tako staro učenje, ki je prešlo preko mnogih poljudnih in strokovnih knjig v last širokega občinstva, se ne sme spreminjati brez posebnih važnih razlogov. Navajam to samo kot zgled, ker mislim, da poljudne knjige nimajo naloge prevračati tradicionalnih metod, četudi morda avtorju osebno niso po volji.

Po slogu je knjiga nadvse živahna in prikupljiva. Avtor je v njej prekosil samega sebe. Velika duhovna okretnost je mnogo pripomogla, da se tudi najtežje stvari čitajo z lahkoto in da so tudi najoklečivejša poglavja v luči življenjske izkušnosti in etične modrosti. Slovensko izrazoslovje je lahko razumljivo in res ljudsko. Seveda bi bilo tudi v tej zadevi treba pomisliti, komu je knjiga namenjena. Če je dr. J. Plečnik ubral v svojih strokovnih knjižicah popolnoma svoja pota in se ni oziral na jezikovno zgodovino, je to lahko storil, ker je namenil svoja dela učeci se mladini. Kdor pa piše poljudno, mora priti občinstvu nekoliko naproti in mu olajšati snov s tem, da uporablja za pojme že udomačene izraze. Besedo »nosečnost« rabi nad 500 slovenskih babic in morda prav toliko slovenskih zdravnikov. Valentin Vodnik je leta 1818 zamenjal nerodni Makovičev izraz »noseči stan« z »nosečnostjo« in ta izraz si je pridobil v stoletju in pol domovinsko pravico. Že leta 1788 je Anton Makovič imenoval vagino — gotovo ne svoje-

voljno — »nožnico«, tako ji je dejal V. Vodnik leta 1818, tako so učili skoro vsi nadaljnji babiški učitelji, zakaj je sedaj naenkrat potreben nov terminus? S temi ugotovitvami prihajam že k vprašanju slovenske medicinske terminologije, ki je 20 let po ustanovitvi slovenske medicinske fakultete še vedno tako neenotna, da vsak medicinski avtor govori svoj jezik. Res pa je, da bo bodoča »kodifikacija« slovenske medicinske terminologije dala marsikateremu Brecljevu izrazu trajno veljavo.

Knjigo »Ob viru življenja« toplo priporočam. Na pot bi ji dal besede, ki jih je tedaj mladi medicinec Mirko Černič napisal v svoji knjižici »Telesni naš postanek, razvoj in konec«: »Mladenič in mladenka, ženin in nevesta, starši in vzgojitelji, ter tudi ti, rodoljubni filister: evo vam kupce jasnega vina, nagnite, izpijte do dna!«

Dr. A. Z.

Pravniški kongres 1938.

Dne 10. in 11. septembra t. l. se je vršil v Novem Sadu dve leti odlagani kongres jugoslovanskih pravnikov ob razmeroma skromni udeležbi in zanimanju; značilna je bila odsotnost hrvatskih pravnikov. Na dnevnem redu kongresnih posvetovanj je bilo več važnih vprašanj, o katerih so razpravljale sekcije kongresa in izdelale predloge resolucij. Med drugim se je kongres bavil z vprašanjem nezakonskih otrok, vendar zadevna resolucija ni mogla — sprejeta je bila z večino glasov — zadovoljiti tistih, ki žele znatnejšega napredka. Resolucija zahteva, naj bi se vsakemu nezakonskemu otroku zagotovila sredstva za vzrejo in vzgojo, da je treba olajšati adaptacijo nezakonskih otrok, poleg tega pa še, da je treba razlikovati tiste nezakonske otroke, ki jih je oče priznal, od nepriznanih (?), da je treba nepriznanim otrokom v sodnem postopku ugotoviti vzdrževalca (torej ne očeta!) in da ima nezakonski otrok nasproti rodbini matere vse pravice zakonskega otroka. Drugi odsek je obravnaval vprašanje delitve kmetskega posestva in predložil izčrpno resolucijo, ki ugotavlja najprej razloge, zakaj se kmetska po-

sestva drobijo, nato pa predlaga ukrepe zoper ta nevaren pojav, in sicer: treba je izdelati poseben kmetijski zakonik, ki naj bi urejal kmetско imovinsko pravo ter socialno-gospodarske odnose; pri tem naj se posebno upošteva jugoslovanska rodbinska zadruga; ta zakon naj dopolni zakon o notranji kolonizaciji in o kmetiskih obveznostih (kreditu). Določen del kmetovega posestva naj bi bil izvzet iz izvršbe. Tretji odsek je obravnaval vprašanje zamudne sodbe in se izrekel za to, naj ta ustanova ostane v postopniku, vendar naj se njene posledice ublažijo. Peti odsek je razpravljal o kodifikaciji delovnega prava. Proti mnenju slovenskih referentov je bila sprejeta resolucija, da sedaj še ni čas za tako kodifikacijo, marveč bi bilo treba izdati zbornik delovne zakonodaje ter zbirke delovnih odločb, poleg tega pa osnovati tečaje o tej panogi prava za uradnike, osnovati na naših univerzah stolice za delovno pravo in poveriti izvajanje delovne zakonodaje predvsem pravnikom. Šesti odsek je pretresal vprašanje zaposlitve pravniškega naraščaja in v resoluciji predlagal, naj bi vsa kvalificirana mesta zasedli diplomirani pravniki, tudi vodilna mesta v državni davčni upravi in tajniška mesta v večjih občinah. S proračunom naj se poveča število pripravniških mest, poleg tega pa omogoči sprejemanje pravnikov kot volonterjev v državno službo. Ta služba naj bi štela za državno službo. Ubožni naj bi se podpirali iz proračunskih prihrankov. Resolucijo je predložil tudi četrti odsek, ki je obravnaval vprašanje povišanja kazni, vendar je kongres soglasno odklonil

predloženo resolucijo, očitno zato, ker ni dovolj ostro poudarila potrebe po skorajšnji zakoniti ureditvi sodniške stalnosti. Glede sodniške stalnosti je namreč prejšnji kongres, ki se je vršil leta 1935 v Beogradu, sprejel resolucijo, v kateri poudarja, da je med garancijami sodniške neodvisnosti posebno važna in nujna stalnost in nepremestljivost sodnikov, postavljanje in imenovanje sodnikov na podlagi volitev sodniških kolegijev po natečaju ter avtomatsko napredovanje. Te resolucije se je dotaknil na slavnostni skupščini tudi predsednik društva sodnikov, Rusimir Janković, predsednik beograjskega kasacijskega sodišča, ki je v svojem govoru rekel, da čaka sodstvo v trpljenju in nadi za izpolnitev obljub, danih z merodajnega mesta leta 1935, in na nujno izdajo sodobnega zakona o sodnikih v smislu naredb državne ustave, kajti »nemirna sodobnost in še nemirnejša bodočnost, to so dnevi, ki jih preživljamo, ko se moramo navzlic vsemu neprestano truditi in žrtvovati, da se ustvarijo višji ideali.«

Kongresa so se udeležili tudi zastopniki bolgarskih in češkoslovaških pravnikov, ki jih je kongres pozdravil z izrednimi simpatijami. Za predsednika prihodnjega kongresa, ki se bo vršil v Rogaški Slatini in Mariboru, torej na naši severni meji, je bil izvoljen univ. prof. dr. Metod Dolenc S. B.

Opomba:

Popravi tiskovni lapsus (v 6.—7. št.) na str. 203 v 1. stolpcu v 4. vrsti: namesto Mandić čitaj Vlačić.

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Kreditni zavod

za trgovino, obrt in industrijo.

Ljubljana, Prešernova ulica št. 50
(v lastnem poslopu)

Telefon: 37-81, 37-82, 37-83, 37-84.

Brzjavni naslov: KREDIT LJUBLJANA.

**Obrestovanje vlog, nakup in pro-
daja vsakovrstnih vrednostnih pa-
pirjev, deviz in valut, borzna naro-
čila, predujmi in krediti vsake vrste,
eskompt in inkaso menic, kuponov,
nakazila tudi v inozemstvo, Safe —
deposits itd.**

»JUGOSLAVIJA«

največja domača delniška
zavarovalna družba

zavaruje: za življenje, proti požaru, vlomski tatvini in nezgodam, dalje transport, steklo, automobile in živino.

Lastne palače in zgradbe v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku in Petrovgradu.

Ravnateljstva v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osijeku, Novem Sadu, Petrovgradu, Sarajevu in Splitu.

Podružnice in ekspoziture v vseh večjih krajih države.
Pojasnila daje

RAVNATELJSTVO ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI,
Tyrševa cesta 15, in vse njegove podružnice in krajevna zastopstva.

Decembrski zvezek „Misli in dela“

bo posvečen

dvajsetletnici naše svobode

Izšel bo v izredno večjem obsegu, ca 300 strani, z bogato vsebino.

V njem bodo avtorji iz vseh delov Jugoslavije, sami znani javni delavci in strokovnjaki, obdelali v daljših člankih ves naš razvoj do zedidnjenja in po njem. Revija bo vsebinsko razdeljena v tri dele:

1. Iz bojev za našo samostojnost
2. Naš razvoj v svobodi
3. Naša pot v bodočnost.

Naročnike, ki so že plačali celoletno naročnino, vljudno prosimo, da doplačajo zaradi izrednih stroškov za ta izredno obsežni zvezek še à 20 din.

Naročniki, ki še niso poravnali naročnine, dobe decembrski zvezek šele tedaj, kadar poravnajo zaostalo naročnino in doplačajo za jubilejni zvezek 20 din.

Novi naročniki, ki plačajo celoletno naročnino vnaprej, dobe ta zvezek proti doplačilu 40 din. V knjigotrštvu bo stal jubilejni zvezek 80 din. — Naročnina naj se pošlje na poštočekovni račun: Tisk. jug. naprednih akad. starešin »Nasta« v Ljubljani, r. z. z o. z. šte. 16.602. ali na željo pošljemo položnico.